دەنگەکانی نەو بیرەوەرییەکانی موسا عەنتەر.. نووسینی: یوسف عزەدین

(دەنگی ئەقڵ؛ هێمن و خامۆشە)
“زیگمۆند فرۆید”

چ سەیرە گەورە بیرمەندو فەیلەسوفێکی بەنامەی وەک ئەڕستۆ، خوڵقێنەری پرسیارە پڕ ئیشکال و ورووژێنەری پارادۆکسە مەعریفییەکان، زۆر ڕاشکاوانەو بەزوبانێکی بێ گرێ و گۆڵ بڵێت؛ کۆیلەداری و بەکۆیلەکردنی ئەوانی دیکە لە پێداویستییە کۆمەڵایەتییەکانەو حەتمەن پاساوی بۆ ئەمەش لەو دۆگمایەوە سەرچاوە دەگرێت کە پێی وایە خەڵکانێک بەخانەدانی دێنە دنیاو خەڵکانیکی تریش بۆیە دێنە دنیا تا ببنە کۆیلەو مامەڵەیەکی هاوشێوەی ئاژەڵان یان بگرە لەوان کەمتریشیان لەگەڵ بکرێت.

خودی ئەو ئەڕستۆیەی کە بە یەکەمین ئوستاد ناسراوە، پێی وابووە شاڵاوە سەربازییە داگیرکارییەکانی خاوەن کۆیلەکان، بەتایبەتیش گریکەکان بۆ بەدەستهێنانی کۆیلە، شەرعی و ڕێگەپێدراوە؛ هەروەک چۆن ڕاوکردنی ئاژەڵان شەرعی و ڕێگەپێدراوە؟! چەمکی ئازادی لای ئەو بەواتای مانەوەی خاوەن کۆیلەکان لە دەسەڵاتی ڕەهایاندا و هەروەها مانەوەی کۆیلەکانیش لەکۆیلەبوونیاندایە کە بەبۆچوونی ئەڕستۆ ئەوپەڕی چاکەکارییە کاتێک کۆیلەیەک دەکرێتە کۆیلەو بەمەش بەختیار دەبێت لەژیانێکی ئازادانەی تایبەت بەخۆیدا؛ چونکە ئەو تەنها بۆ ئەوە هاتۆتە دنیاوە، تا ببێتە کۆیلە. هەر بۆیە سەیر نییە، کاتێک دەزانین لەهەندێک جاراندا، ڕێژەی کۆیلەکان لەسەداهەشتای دانیشتووانی ئەسینای پێکهێناوە و جگە لەسیاسەتکردن و بەشداریکردن لەحوکم و دەسەڵاتدا کەقەدەغەبووە لێیان.. لەزۆرێک کاری جۆراوجۆردا بەکارهێنراون وبەڕای ئەڕستۆش باشترین جۆرەکانی کۆیلەش، لەڕەگەزە ئاسیایی و نەتەوەکانی تری جیاواز لەڕەگەزی گریکیدا هەڵدەکەون و هەموو ئەو ڕەگەز و توخمە مرۆڤە غەیرە گریکیانەشی بەبەڕبەڕ ناوبردووە!؟

باشترین نموونەیەکی زیندووش بۆ بەرجەستەبوون و پڕاکتیزەکردنی بیرەکەی بەکۆیلەکردنی میللەتانی تر، لەخودی کارو کردەوەی داگیرکارییانەی، ئەسکەندەری مەکەدۆنی؛ شاگردەکەی ئەڕستۆدا

دەبینینەوە .
بەسەرهاتی بەکۆیلەکردنی مرۆق و قۆناغی کۆیلەداری لەڕووی مێژووییەوە، زۆر پێش ئەسکەندەری مەکەدۆنی دەستیپێکردووەو پاش چەندین سەدەی یەک لەدوای یەکیش ئیدامەی هەبووەو لەهەمووشی سەرنجڕاکێشتر و تراژیدیتر، داهێنانێکی ئیبلیسیانەی مرۆق بووە، بە خەساندنی کۆیلەکان؛ نەک هەر هاوشێوەی ئاژەڵان، بەڵکو زۆر لەوانیش خراپتر!
سێ هەزار و پێنج سەد ساڵ پێش زایین، سیستمی کۆیلەداری لای سۆمەریەکان لەمیزۆپۆتامیادا دەبینرێتەوەو پاشان ئاشوورییەکان یەکێک بوون لەو دەسەڵاتدارە دڵڕەقانەی بەنامە بوون لەخەساندنی کۆیلەکانیاندا، هەروەها فیرعەونییەکان، چینییەکان و …!؟
پێناچێت بەدرێژایی مێژوو، هیچ حوکم و دەسەڵاتدارییەک بەخستنەگەڕی ئەقڵانییەت و جێ بەجێکردنی نەرم و نیانی، توانیبێتی درێژە بەتەمەنی حوکمی خۆی بدات و ڕەنگە ئەستەمیش بێت، دەسەڵاتێکی لەو چەشنە ڕاشکاوانە لەماوە یەکی زەمەنی بەرچاودا ببینرێتەوە!؟
ئیدی مێژووی کڕین و فرۆشتنی کۆیلەکان و بەکارهێنانیان بەدرێژایی مێژوو بەردەوام دەبێت، تا دەگاتە سەردەمی دەسەڵاتدارە ئەمەویی و عەباسیی و سەلجووقی و دواجار لای عوسمانییەکان لەشێوازێکی پەرەپێدراو و سیستەماتیکدا، دەبێتە دەزگەیەکی تایبەتی گرنگ لەحوکمداری سوڵتانە یەکەکاندا. ئەو منداڵە خەسێنراوانەی کەزۆربەیان لەلایەن باندەکانی ڕفاندن و خەساندنەوە دابین دەکران و پاش کڕینەوەیان لەلایەن کاربەدەستانەوە، دوای چەندین جۆر مەشق پێکردن و شێوازی فێرکارییانە، تێکەڵ بەحاشیەی کۆشکی سوڵتان و شوێنە هەستیارەکان دەکران؛ بەتایبەتیش شوێنی تایبەتی مانەوەو گوزەرانی ژن و کەنیزەکەکانی سوڵتان و دەسەڵاتداران. حەتمەن لەزۆر کاروباری جۆراوجۆردا بەکاردەهێنران، لەوانە بەتاڵکردنەوەی ئارەزووە سێکسییە هەمەسەکچەڵەکانی سوڵتان و پایەدارەکانی دەوڵەت، تا دەگەیشتە کاروبارە موخابەراتی و سیاسی و سەربازییەکانیش، هەر بۆ نموونە سوڵتان مەحموود یەکێک لەکۆیلەخەسێنراوە باوەڕپێکراوەکانی خۆی گەیاندە بەرزترین پلەی سەربازی و کاروبارێکی زۆری دەوڵەتیی دایە دەست و پلەی پاشاشی پێ بەخشی.
ئەوەی مێژووشی خوێندبێتەوە، دەزانێت چۆن کافوری ئەخشیدی لەکۆیلەیەکی خەسێنراوەوە گەیشتە بەرزترین پلەکانی حوکم و دەسەڵاتدارێتی سەردەمەکەی خۆی.
تەنانەت لای خانەوادە چینییە هەزارەکان، لەسەردەمانی قۆناغی کۆیلەداری و حوکمی ئیمپراتۆرەکاندا، بەویستی خۆیان و بگرە بەکێشش

و هەوڵێکی زۆر منداڵێک یان چەند منداڵێکی نێرینەیان دەناردە کۆشک تاببێتە کۆیلەیەکی خەسێنراو، بێگومان بەهەمان شێوەش خانەوادە نەدارەکان منداڵی مێینەشیان دەنارد تا ببێتە کەنیزەک. جێگەی سەرنجە کاتێک لەسەرچاوە مێژووییەکاندا، ئاماژە بەبەکارهێنانی منداڵانی ڕەش پێستی کۆیلەی خەسێنراو لەخزمەتکردنی دێرو ک□ساکاندا کراوەو بەتایبەتیش ئەو شوێنە تایبەتانەی کەڕاهیبەکانی تێدا ماونەتەوە؟!

دکتۆرێکی فەڕەنسی بەناوی دکتۆر کڵۆت کەلەسەردەمی محم□د عەلی پاشادا، لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا پزیشک و بەڕێوەبەری سێکتۆری تەندروستی بووە، لەکتێبێکی ناوازەو گرنگیدا کەپێشکەش بەخودی محم□د عەلی پاشای کردووە؛ بەناوی ناساندن یان خستنەڕوویەکی تایبەت بەمیسر.. لەلایەن محم□د مەسعودی کارمەندی وەزارەتی دەرەوەی میسریی لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستدا کراوەتە عەرەبی و لە ل٦٣٠ی کتێبەکەدا* دکتۆر کڵۆت، سەبارەت بەکردەی بەردەوامی خەساندن لەمیسردا دەنووسێت:

(لەئێستادا کردەی خەساندن تەنها لەمیسردا ماوەو ئێرە بۆتە سەرچاوەی ناردنی کۆیلە خەسێنراوەکان بۆ شوێنانی تری دنیا، هەردوو شاری ئەسیووت و جورجا تاقانەن لەمانەوەی ئەم کردەیە تێیاندا و کێش باوەڕدەکات؛ سەرانی ئەم کردەیە نەک هەر کۆمەڵیک مەسیحیین، بەڵکو پیاوانی ئەکلیرۆسی قیبتیین کەبوونەتە مایەی شەرمەزاری بۆ ئایین و پەڵەیەکی ڕەش بەتەوێڵی مرۆڤایەتییەوە.... ئەوانە ساڵانە ٣٠٠ کەس دەخەسێنن؛ بریتیین لەمنداڵانێک تەمەنیان لەمابەینی ٦-٩ ساڵاندایە....)

هەرەوەها دکتۆر کڵۆت لەهەمان سەرچاوەی ئاماژەپێکراوماندا دەڵێت:

(بەو پێیەی پێیان وایە پاییزان لەبارترین وەرزە بۆ خەساندن، لەپاییزدا دەخەسێنرێن و خەساندنیش تەنها بڕینەوەی ئەندامی نێرینە، چووک ناگرێتەوە، بەڵکو گەڵ و گونەکەشی لەبنڕا لەگەڵ دەبڕنەوەو بەخێرایی ڕۆنی قرچاوو دەکەن بەسەر شوێنی بڕینەوەکەدا... پاشان خەنەی تێدەگرن و ئینجا منداڵە ئەشکەنجەدراوەکە تا ئاست سەر ورگی لەنێو عەردا دەنێژن و پاش بیست و چوار سەعات لەنێو عەردەکەی دەردەهێننەوەو شوێنی برینەکەی بەقووڕی ئەبلیزو ڕۆن چەور دەکەن.. بەم کردەیەش چواریەکی ئەو منداڵانەی دەخەسێنرێن دەمرن و ئەوانەی دەشمێنن، ژیانی لەوەو دوایان لەبێدەسەڵاتی و ئازاردا دەگوزەرێنن...)

بەسەرهاتی خەسێنراوەکان؛ سامناکترین بەسەرهاتێکی تراژیدییە کەدەلالەتێکی ڕوونە بۆ بێ سنووربوونی دڕندەیی هەموو ئەوانەی بەدرێژایی مێژووی ئەو کردەیە بەشداری ئەکتیڤ و ڕاستەوخۆیان

کردووە و ئەوەی وایلێکردین ئەم کورتە پێشەکییەش بخەینەڕوو، بەشێکی کتێبی بیرەوەرییەکانم-ی موسا عەنتەر**

لەبەشی (ئاغای حەرەم و سومبول ئاغا) لەلاپەڕە ٥١٩-٥٢٠دا هاتووە:

{خانی دایکی گەورە لە ئیستانبووڵ، بازاڕێکی گەورەی کڕین و فرۆشتنی کۆیلە بوو، من خۆشم شوێنەکەم بینیووە، کاتی خۆیشی لەوێ، لەسەر سەکۆیەکی وەک سەکۆی شانۆگەری کۆیلەکانیان نمایش دەکرد، بەڵام ئەو کاتەی من بینیم کۆیلەی لێ نەدەفرۆشرا. ساڵی ١٩٢٣، کاتێک کۆشکی عەبدولمەجیدی دوایین سوڵتانی عوسمانی بە خاوەن دەمێنێتەوەو پەرش و بڵاو دەبێ، دوای ئەوەی سوڵتان بەرەو ئەوروپا دەرکرا. کۆیلەکان بێ خاوەن مانەوە، ئەوسا لەکۆشک دوو جۆر کۆیلەو جارییەی ڕەش و سپی هەبوو. کۆیلە ڕەشەکان ئەوانە بوون کەلەئەفریقاوە بەدەستهاتبوون، بەڵام سپی پێستەکان ئەوانە بوون کەلەئەوروپاو قەفقاسیا هێنرابوونە ئیستانبووڵ، لەسەردەمەکانی کۆتایی دەسەڵاتدارێتی عوسمانی کۆیلە لەئەوروپاوە نەدەهێنران، بەڵکو زیاتر لەقەفقاسیاوە کۆیلە دەهات و زۆربەیان چەرکەس و جۆرجی بوون، چونکە خەڵکی وڵاتانی قەفقاس زۆر جوانن. تا ئەو ئاستەی لەوێ شوێنیان بۆ پێگەیاندنی کۆیلەکردبۆوە.. دەڵێن پیاوە دەوڵەمەندەکان بایی پێویستی خۆیان زیاتر، کەنیزەکی جوان جوانیان دەکڕی، هیچ یەکێکیشیان لە٢٠-٣٠ دانە کەمتریان نەدەکڕی، جگە لەو کەنیزەکانە ٢-٣ دانە کۆیلەی گەنجی قەزیشیان دەکڕی، ئینجا ئەوانەیان بەیەکەوە جووت دەکردو ئەو منداڵانەی لەوانە دەکەوتنەوە، وەکو بەرخ دەیانفرۆشتن.

ساڵی ١٩٤١ کەهاتمە ئیستانبووڵ، ٣٥ دانە لەو کەنیزەک و کۆیلەو خەدەم و حەشەمانە لەژیان مابوون… ئەو کۆیلەو کەنیزەکانە کاتیك کۆشکی دوایین سوڵتانی عوسمانی نامێنێت، دەکەونە کوچەو کۆڵانەکان هەریەکەو لەلایەک بەسەدەقەو زەکاتی دەوڵەمەندەکان خۆیان بەژیانەوە هەڵواسیبوو… دەربارەی ئەو ژیانە کولەمەرگییەیان ڕۆژێک کاک فالیح ڕیفقی بەسەرهاتێکی ئاوای بۆ گێڕامەوە:

(ئەو قوڕبەسەرانە پەرێشان ببوون، چونکە کابرا لەنێو کۆشک گەورە بووە، بۆیە زۆربەیان کەسانی خوێندەوار و ڕۆشنبیر بوون، منیش ئێوارەیەک دۆخی ژیانیانم بە ئەتاتورک باسکرد، بەڵام ئەو لەگەڵ ئەوەی گوتی: "نانا شتی وا چۆن دەبێت" بەڵام بەدووداوەکە نیگەران بوو، بۆیە فەرمانی دەرکرد تا داهاتی خانی گەورەی سیرکەجی ئیستانبووڵ بدرێتە ئەوان کەلەسوڵتانەکانەوە جێماوە، لەکادیکۆیش کۆشکێکی سوڵتانەکان هەیە، با هەموویان بەدرێژایی تەمەنیان لەوێ بژین، وەک دیاریشە کەسیان منداڵیان نییە، بۆیە کەمردن

شوێنەکانیان دووبارە ڕادەستی دەوڵەت دەکرێتەوە. فەرمانەکەی ئەتاتورک دوای دەرچوونی جەبەجەکرا، بۆیە من بیرم دێ دوای ئەوە ژیانەکی ئیسراحەتیان بەسەربرد)…..}

ئاشکرایە سەرتاپای کتێبی بیرەوەرییەکانی موسا عەنتەر شایانی هەڵوەستەکردن و لێخوردبوونەوەو تاوتوێکردن و لێکۆڵینەوەیە؟! بەو شێوازە سادەوساکارەی خەسڵەکەی لەگێڕانەوەی ڕووداوەکاندا، ڕاستگۆیانە ڕووبەڕووی دەیان پرسیاری ئەنتەلێژی و مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و سایکۆلۆژیت دەکاتەوە! ئەم چەشنە لەنووسینەوەی بیرەوەری مێدرەسەیەکی بێ وێنەو تایبەتە، بەدەنیایشەوە کەمن ئەوانەی توانیویانە ئاوا بەڕاشکاویی و ڕاستگۆیانە ئەوەی دەیانەوێت لەمیانی زنجیرە گێڕانەوەکانیانەوە بەرجەستەی بکەن. ئەمەش بەواتای ئەوە نایەت، کەهیچ بن دەڕەو واتای شاراوەو پەنهان لەنێو کتێبی بیرەوەرییەکانی ئەو زاتەدا نییەو هەروا هەر چییەکی لەهەگبەدا بووە هەڵیڕشتووە. نەخێر وەک پێشتر ئاماژەم پێدا؛ ئەم چەشنە لەنووسینەوەی بیرەوەری مێدرەسەیەکی بێ وێنەو تایبەتە، واتە گێڕانەوەکانی تەنها ماتەڕیاڵێک نین بۆ دراماو فیلم و نەرەتیف و ڕۆمان و ژانرەکانی تری ئەدەب کە بەگوومان دەشێت لەو ڕووانەشەوە سوودی لێ وەربگیرێت و بکرێتە سەرچاوە. بەڵکو دەتوانین بڵێین ئەم پیاوە لەپشت ناونانی کتێبەکەی بەکتێبی بیرەوەرییەکانم و پێبەخشینی خەسڵەت و سیمایەکی ئەدەبی سادەو ساکار، ویستوویەتی جێگە بە نهێنییە مێژووییە گەورەکان بکاتەوە، لەوانە گەر خوێنەر لاپەڕە ٥٥٧ تا لاپەڕە ٥٥٩ی کتێبەکە بخوێنێتەوە، ڕاستی ئەو ئەرشیفکردن و درکاندنی زانیارییە تایبەت و نهێنییانەی بۆ دەردەکەوێت!؟

موسا عەنتەر پیاوی سەدەکەی خۆیەتی و یەکێکە لەو مەزنانەی کەناشێت لەداهاتوودا؛ بەبێ ناسین و ناساندن و کارکردن لەسەر تێڕوانینە فیکری و کلتووری و سیاسییەکانی، هەنگاوێکی ڕاست و دروست بنرێت!؟ ئەم پیاوە پێش ئەوەی بکوژرێت، زەربەی ئەوەی ویستی گوتی؛ جا چ بەشێوازە ئۆڕێنتاڵەکەی کەکەسە نزیکەکانی لێی ئاگادارن و چ بەشێوازە نووسراوەکەشی وەک ئەم کتێبەی کە پێشتر بە تورکییەکەی خوێندبوومەوەو دواجاریش بەم وەرگێڕانە کوردییە جدی و جوانەی”محەمەد عزەدین” شادمان بووم.

جا هەر بۆیە وەک خۆم مەبەستم بوو، زیاتر هەڵوەستە لەسەر ئەو بەشە تایبەتەی بکەم کەتێیدا دواییـن بەسەرهاتی تراژیدی کۆیلەو خەسێنراوەکانی عوسمانییەکانمان پێ دەناسێنێت!؟ بابەتێکی زۆر تایبەت و گرنگی مێژووییە، دەرکەیەکی کراوەی خوێندنەوەی ماجەڕای ڕووداوە مێژووییەکانە بەشێوەیەکی بابەتییانە، چونکە هەر لە پاڵ

ئەم جۆرە شەرعیەتدانە بە بازرگانیکردن بەکۆیلەو مامەڵەپێکردنیانەوە لەقەڵەمڕەوی حوکمی عوسمانییەکاندا، لەهەمان کاتیشدا لەڕووی تەلارسازییانەوە وەک لەوتارێکی ساڵانێک لەمەوپێشمدا ئاماژەم پێدابوو، شوێن و جێگەهێلانەی باڵندەیان لەدیزاینی کۆشک و باڵەخانەکانیاندا جێکردۆتەوە.. یان دەشێت بڵێین مێژوو یەک ئاست و یەک ئاڕاستە نییەو دەتوانرێت لەزۆر ڕووی ترەوە بڕوانرێتە هەمان مێژووی ساڵانێکی دووردرێژی عوسمانییەکان!؟

جوانی نووسینەوەی مێژوو ئەوەیە لەڕک و کینەوە هەڵنەقووڵێت.. هەروەک چۆن موسا عەنتەر بەو پەڕی ئاگاییەوە سەرنجمان بۆ ئەو هەڵوەستە مێژووییەی ئەتاتورک ڕادەکێشێت و تێمان دەگەیەنێت ئەو وەک سەرۆکی دەوڵەتێک، لە ئاست گرفتێکی پێشتر خووڵقێنراوی دەسەڵاتێکی پێشووتردا، دەستەوسان و خەم سارد نابێت و بەڵکو بەوپەڕی گرنگییەوە مشووری بۆ دەخوا. بۆیە پێویستە وەک خوێنەرێکی جدی بپرسین، بۆ موسا عەنتەر دەیەوێت ڕوویەکی تری ئەو زاتەمان پیشان بدات.. ڕاستە ئەوەی لەزاری فالیح ڕیفقییەوە دەیگێڕێتەوە، حەقیقەتێکی مێژووییە، بەڵام دەشیا خۆی لێ ببوێرێت و نەیگێڕێتەوە؟ بێگوومان ئەمە یەکێکە لەو پارادۆکسە جوانانەی گێڕانەوەکانی موسا عەنتەر و خوێنەری بەسەلیقەو جدی پەلکێشی دنیایەک پرسیار و هەڵدانەوەی سەرلەنوێی پەڕەکانی مێژوو دەکات!؟
هەروەک چۆن لێکۆڵەرێکی کاریگەری ئەڵمانی بەڕەگەز هیندی***، پسپۆڕ لەمێژووی عوسمانییەکاندا بەناوی سورەیا فاروقی، بەشێوازێکی نوێی لێکۆڵینەوەو وەدەرخستنی مێژووی ناڕەسمی و شاراوە، زۆر حەقیقەتی نوێی کەمتر ئاوڵێدراوەی هێنایەڕوو، بەشێکی نهێنی کارکردنە مێژوویەکەشی پێیوەستبوو بەدەستبردنی بۆ ئەو بەڵگەو نووسین و نامانەی دیلە ڕۆژئاواییەکان نووسیبوویان کەتێیاندا هەیە پێش ئازادبوونی ساڵانێکی دوورودرێژی وەک دیلێک لەژێر سایەی دەسەڵاتی عوسمانییەکاندا بەسەربردبوو.

لەو سەرچاوانە نووسینەکانی دیلێکی ئەڵمانییە بەناوی میخائیل هیری(١٥٦٠-١٦٢٣) کە بۆ ماوەی دەساڵ وەک سەوڵ لێدەری پاپۆڕەکان پێتەندراوەتەوەو دەڵێت جارێکیان کاتێک خاوەنی ئەو پاپۆڕەی تێیدا وەک کۆیلەیەک کارمان تێیدا دەکرد، داوای لەکاپتنی پاپۆڕەکە کرد کەزیاتر بەقامچی پشتمان سوور بکاتەوەو تا دەست و بردبکەین و چالاک بین، کەچی لەوەڵامدا کاپتن بەگژیدا دەچێتەوەو دەڵێت ئەم گیراوو دیلانە پێویستیان بەخۆراکی زیاترە نەک لێدان و تەنانەت پێیدا هەڵدەشاخێت و دەڵێت؛ ئەوانیش وەک تۆ مرۆڤن و دەبێت وەک مرۆڤ

مامەڵەیان لەگەڵدا بکەیت.. نەک وەک ئاژەڵ؟! بەپێی گێڕانەوەکەی میخائیل هیری دواجار کاتێک خاوەن پاپۆڕەکە دەبینێت، سەرجەم دیل و شاگردەکانی کاپتن پاڵپشتیی دەکەن، هیچی پێ ناکرێت و ئەمەو زۆر نموونەی کاریگەری مرۆق دەستانەی ئینسانەکان، کەلێرەدا جێیان نابێتەوە.

شایانی باسە موسا عەنتەر لەسەرجەمی گێڕانەوەکانیدا، پێناچێت مەبەستی بووبێت خەیمان لابکاتە پاڵەوان، بگرە مامەڵەیەکی ئەنتی هێرۆش لەگەڵ خۆیدا دەکات! بەتایبەت کاتێک دەبینین ئەو موسایەی چەند جارێک دەگیرێت و ئەشکەنجە دەدرێت، کەچی دواجار دەتوانێت لەگەڵ زۆرێک لەپیاوانی دەوڵەتدا هاوڕێ بێت و تەنانەت لەگەڵیشیان بخواتەوە و گاڵتەو گەپیشیان لەگەڵ بکات؟ یان لەکاتێکدا کەلەلایەن بەشێکی زۆری خەڵکە ئاسایی و کەسایەتییە ئاینییەکانەوە وەک کۆمۆنیستێک ناسراوە، کەچی دەتوانێت لەمیانی سەردان و بەسەرکردنەوەو دیدارەکانیدا لەکات و شوێنی پێویستدا وەک دیندارێک نوێژ بکات و بەشدار بێت لەمەراسیم و بۆنە ئاینییەکاندا.. لەهەمان کاتیشدا دەتوانێت تێکەڵ بەکەشی ئایینی جولەکەکان بێت و ببێتە پارچەیەک لەوان و جێ متمانەیان!؟ بۆیە دەتوانین بڵێین موسا عەنتەر ئاوێنەیەکی پێکهاتووە لەچەندین پارچەی شکاوی جیاجیای کۆکراوەو کەسێکە دەگات بەو ئاواتەی کەمەبەستی بووە؛ هاوشانی شێخ سەعیدی پیران و سەیدڕەزاو قازی محەمەد، دەبێتە ناوێکی نەمر!؟
پاش کوژرانیشی لەماڵەکەی خۆیداو بەرانبەر بەو دار چنارەی کەزۆری خۆشدەویست؛ خرایە ژێر خاک و هاوکات هەمان شوێنیش کرایە مۆزەخانەیەکی تایبەت بەوێنەو کتێب و کەلوپەلە تایبەتییەکانی و تەنانەت گۆرەوییە خوێناوییەکانیشی وەک تابلۆو شایەتحاڵێک لەوێدا هەڵواسراون و گرنگترین وتەیەکی عەنتەریش لەکتێبەکەیدا سەبارەت بەکۆیلەکانە کەدەڵێت: (بەبۆچوونی من، شەهیدی ڕاست و دروستی مرۆقایەتیش ئەو کۆیلەو کەنیزەکانەن، ئەگەر نا ئەوانەی لەجەنگ خەڵک دەکوژن و دەکوژرێنەوە شەهید نینە؟!).

سەرچاوەکان
https://www.kutubpdfbook.com/book/%D8%AA%D8%AD%D9%85%D9%8A%D9%84-%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D9%84%D9%85%D8%AD%D8%A9-%D8%B9%D8%A7%D9%85%D8%A9-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D8%A3-%D8%A8-%D9%83%D9%84%D9%88%D8%AA-%D8%A8%D9%83.html
**بیرەوەرییەکانم/موسا عەنتەر/ لەتورکییەوە محەمەد عزەدین/دەزگای

فام٢٠٢١

***

https://alaalam.org/ar/society-and-culture-ar/item/445-622071216

جارێکی دیکەش گەڕانەوە بۆ نالی و هەڵگەڕانەوە لە گۆڕان.. سەدیق سەعید ڕواندزی

مێژووی سەرهەڵدان و دروستبوونی زمان، دەکەوێتە دوای دروستبوونی مرۆڤ وەك بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتی. مرۆڤ سەرەتا بە ئاماژە و لە ڕێگەی وێنە و هەڵکۆڵینەوە، گوزارشتی لە بیر و داخوازییەکانی کردووە. دواتر زمان، وەك پێداویستییەکی ژیان و ئەڵقەی پەیوەندی لە یەکتر گەیشتن، دێتە ئاراوە. بۆیە زمان بە گشتی، ئامرازێکە بۆ گوزارشت وەدەربڕین و گەیاندنی ئەو هزر و بیرانەی لە هزرماندایە. نکۆڵی لەوە ناکرێت کە زمان، ڕۆڵێکی سەرەکی و بنەڕەتی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە و تاکە خاسییەتی جیاکردنەوەی مرۆڤیشە لە بوونەوەرەکانی تر، بەڵام دەبێ بزانین، زمان هەموو بوونێکی مرۆڤ نییە. چونکە ئەگەر بوونی مرۆڤ ببەستینەوە بە بوونی زمان، ئەوکات دەبێ بپرسین ئەی ئەوانەی زمانییان نییە، چۆن گوزارشت لە بوون وهزر و ڕوانینەکانییان دەکەن؟ چۆن دەتوانن پەیوەندی لەگەڵ دەوروبەر و ئەوانیتر و ژیان بەگشتی ببەستن؟ من کە بۆ ماوەی سی ساڵە، ڕۆژانە و بە بەردەوامی، مامەڵە لەگەڵ مرۆڤێکی بێ زمان(کە کەڕوڵاڵە و خوشکمە) دەکەم، ئیدی زۆرباش لەوە گەیشتووم کە مرۆڤ بە بێ زمانیش ژیان دەکات و هەرگیز بوونی مرۆڤ، بە بوونی زمانی نابەسترێتەوە. بۆیە دواجار زمان، هەر تەنها ئەو گەیەنەرەیە کە دەربڕینەکان دەگەیەنێت. لەوە زیاتر، لە ئاستی کەسی و کۆمەڵایەتییدا، هیچ بایەخێکی دیکەی نییە. هاوشێوەی ئەو هێڵەی تەزووی کارەبا دەگوازێتەوە. کە هێڵەکە بوونی نەبوو، مانای وانییە تەزووی کارەباکە بوونی نییە. بۆیە هزر، لە پێشەوەی زمانە. زمان نابێتە پێناسە و شوناس بۆ مرۆڤ، بەڵکو چی لە پشت ئەو زمانەوەیە،

ئەوە دواجار ئاگایی و هوشیاریی و ژیری مرۆڤ دەردەخات. زمان ڕەنگدانەوەی ئەو هزرانەیە کە مرۆڤ هەیەتی. وەك چۆن سوقرات دەڵێت:(قسە بکە تا بزانم کێی) قسەکردن لێرە، بە مانای ئەوەیە چی دەڵێیت. چونکە ئەوە هزرە لە پشت قسەکردنەوە دەوەستێت و ئاماژە بە زمان دەدات چی بڵێت و چی دەربڕێت. بۆیە بەستنەوەی هەموو لێکدانەوەیەکی ژیان و هەموو ئاماژەیەك بە زمان، تێزێکی هەڵەیە. ئەوە زمان نییە، مانا دروست دەکات و شوناس بە شتەکان دەدات، ئەوە هزر و بیری مرۆڤە، دیاردە و توخمەکانی ژیان دەخاتە چوارچێوەی زمانێکی ئاماژە پێدراوەوە. ئێمە کە بەردێك، دارێك، ئاو، ئاگر و دەیان و هەزاران شتی تریش دەناسینەوە و گوزارشتییان لێ دەکەین، چونکە لە بیرماندا ئەو توخمانە ناوێکییان هەیە و پێیانی دەناسینەوە. مەگەر مرۆڤێکی (کەم ژیر) ئەگەر زمانیشی هەبێت، دەزانێت خێزان، تەکنەلۆژیا، فێڵکە و سەدان شتی تر چین؟ بۆیە دەبێ بزانین زمان بەرهەمهێنەری هیچ شتێك نییە ئەگەر لە پێشدا هزر بەرهەمهێنەری نەبێت. لەو سۆنگەیەوە کاتێ وتاری (گەڕانەوە بۆ نالی و هەڵگەڕانەوە لە گۆران) م خوێندەوە، کە(حوسێن لەتیف) نووسیویەتی و لە ژمارە(277_278) ی گۆڤاری سەنگینی (ڕامان) بڵاوبۆتەوە، وەك خوێنەرێك چەند سەرنجێکی زمانەوانی و بابەتیم لادروست بوون، کە بە بڕوای من، پێویستییان بە هەڵوەستەکردن و ڕاستکردنەوە هەیە. چ لە چوارچێوەی وتارەکە بە گشتی، چ لە چوارچێوەی دیاریکردنی وشەی عەرەبی لە شیعری کوردیدا. چونکە حوسێن لەتیف خۆشی، یەکێکە لەوکەسانەی دەیان وشەی عەرەبی لە شیعرەکانیدا هەیە. کە واتا بۆچی بۆ ئەوە ڕەوا بێت، بۆ شاعیرانی تر نا؟ ئەمە لەلایەك لەلایەکی دیکەوە، نووسەرێك ئەو کاتە دەتوانێت ڕەخنە لە بەعەرەبیکردنی زمانی کوردی لە شیعردا بگرێت، کە خۆی زمانێکی کوردییانەی پەتی و ڕەسەن لە شیعرەکانیدا بەرجەستە بکات. دەنا ڕەخنەگرتنەکە هیچ بایەخێکی نییە. نووسەر لە سەرەتای وتارەکەیدا، لە بارەی زمانەوە بە گشتی دەدوێت و دەنووسێت:(کاتێك زمان وەك سیستەمێك لە نیشانە سەیر دەکەین، دەشێت لە نێو ئاخێوەرانی زماندا، جۆرێك لە ڕێککەوتن لەسەر نیشانەکردن بۆ شتەکان لە ئارا دابێت. هەموومان لەسەر ئەوە کۆکین گوڵی سوور نیشانەیە بۆ خۆشەویستی و گوڵی سپیش نیشانەیە بۆ سەردانیکردنی نەخۆش، کاتێ پرسیاری هەر جۆر گوڵێك بکەین فرۆشیارەکە دەزانێت ئەم گوڵانە نیشانەن بۆچی) وەك لە سەرەتادا ئاماژەمان پێدا، زمان پێدراوێك نییە و نیشانەیەك نییە بۆ دالەکان، ئەوا هۆش و بیری مرۆڤە نیشانە دەداتە توخمەکان. گوڵی سوور کە نیشانەی خۆشەویستییە بە نموونە، ئەوا لە ڕێی زمانەوە ئەو مەدلولە ناناسینەوە، بەڵکو هزر و تێگەیشتنی ئێمەیە بۆ گوڵەکە،

که وەك هێمایەك بۆ عەشق و خۆشەویستی دەیبینێت. كاتێ گوڵێكی سوور دەدەینە دەست منداڵێكی تەمەن شەش ساڵی، ئاخۆ ئەو دەزانێت ئەم گوڵە نیشانەیە بۆ خۆشەویستی؟ كە واتا نووسەر چۆن ئەو گشتاندنەی زمان دەكات كە كاتێ مرۆڤ گوڵی سوور دەبینێت، بیری بۆ خۆشەویستی دەچێت؟ نە گوڵی سوور و نە گوڵی سپی، هیچ دەلالەتێكیان نییە ئەگەر مرۆڤ خۆی لە ڕێی هزرییەوە مانایەكیان نەخاتە پاڵ، چونكە ئەگەر گریمانەی ئەوە بكەین كە هەر كەسێك ئەو گوڵەی بینی بیری بۆ خۆشەویستی دەچێت، كە واتا زمان تەنها نیشانەیەكە بۆ نیشانە كراوێك بە تەنها. گریمان ئەگەر كەسێكی كەم ژیر گوڵێكی سوور ببینێت، بیری یەكڕاست بۆ ئەوە دەچێت كە هێمای خۆشەویستییە وەك ئەوەی نووسەر نووسیویەتی؟ نووسەر لە درێژەی وتارەكەیدا دەنووسێت(كەسێك بە بێ ئەوەی هیچ دەنگێكی لێ بەرز بێتەوە، دەتوانێت ئێمە تێ بگەیەنێت كە ئازارێكی هەیە، ئەویش كاتێ دەستی لە سەر شوێنێكی لەشی دا ئەنێت) با وای دابنێین، كەسێك بە هەڵە و بۆ مەبەستی چەواشەكردن و فریودانی بەرامبەرەكەی، دەست لە سەر شوێنێكی لەشی دائەنێت و وا خۆی دەنوێنێت كە ئازارێكی توندی هەیە، كە لەبنەڕەتدا وانییە، ئایا تێگەیشتنی ئێمە بۆ زمانی ئاماژەی ئەو كەسە، لێرەدا هەڵەیە یان ڕاست؟ ئەوەی ئەو گوزارشتی لێ دەكات لە ڕێی ئاماژەكانی خۆیەوە دروست و مانادارە، یان شێواندن و فریودان؟ كێشەی نووسەر ئەوەیە كە بە هەمان ئەو دیدگا گشتییەوە دەڕوانێتە زمان، كە نووسەرانی كورد وەك پیرۆزییەك دەیبینن كە ئەویش كاتێ هایدگەر دەڵێت (زمان ماڵی بوونە) واتا بوون دەبەستنەوە بە زمان. لە كاتێكدا زمان هیچ بایەخێكی نییە، ئەگەر هزری مرۆڤ مانایەك بە نیشانەكانی ئەو زمانە نەدات. مرۆڤ دەتوانێت نماییشی جۆرا و جۆر لە ڕێگەی زمانی ئاماژە و تەنانەت زمانی دەربڕین و گوتنیشەوە بكات، بە بێ ئەوەی هیچ پەیوەندییەكی بە ڕەهەندەكانی زمان خۆیەوە هەبێت. ئەمە لێكدانەوەكانی مرۆڤە ڕەهەندە شاراوەكانی پشت ئەو زمانە لێكدەداتەوە و دواتر مانا بە ناوەڕۆك و گوتاری زمانەكە دەدات. هەر لە درێژەی وتارەكەیدا، حوسێن لەتیف دەنووسێت:(هێماكانی هاتووچۆ زمانێكی تایبەت نییە بە كولتوورێكی دیاریكراو بەڵكو تەواوی كۆمەڵگاكانی جیهان ڕێككەوتوون كە ئەمە زمانی نێوان شوفێر و پیادەڕۆشە) هەڵبەتە هێماكانی هاتووچۆ، تەنها ئاماژەن بۆ شوفێر و زۆرینەی هەرە زۆریان، هیچ پەیوەندییەكیان بە پیادە ڕۆوە نییە. ئەمە لەلایەك لەلایەكی دیكەوە، هێماكانی هاتووچۆ ئاماژەی زمانەوانی نین، بەڵكو ئاماژەی وێنەیین. واتا ئەو هێمایانە لە ڕێی بینینەوە دەناسینەوە نەك زمان. لێرەوەش بایەخی ئەو هێمایانە بۆ كەسانێك كە نابینان هیچ نییە، ئەگەر زمانی ئاماژە و دەربڕینیشیان

هەبێت، وەك ئەوەی نووسەر نووسیویەتی. کە واتا زمان بە گشتی، پێدراوێکی سرووشتی و فیزیکانەی مرۆڤە و لە دەرەوەی هۆش و بیرکردنەوە، هیچ بایەخێکی نییە. هەموو مانا و ئاماژەکانی زمان، ئەو کاتە دەلالەتێکییان دەبێت، کە هزری مرۆڤ ئاراستەیان بکات. دەنا بوونی زمان بە تەنها ناتوانێت ئاماژە و شوناس بە هیچ شتێك بدات. بەشی دووەمی وتارەکەی نووسەر، لە باری دیاریکردنی وشەی عەرەبییە لە شیعری دوو شاعیری کورد دا. دیارە ڕەنگدانەوەی وشەی عەرەبی و زمانەکانی تریش لە بینای هونەری دەقی شیعریدا، هەر لە سەردەمی شیعری کلاسیکەوە تاکو ئێستا، لە ئەزموونی شیعری شاعیرانی کورد بە گشتی دەبینرێت. ئەم گرفتە، بەشێکە لە گرفتێکی گەورەتر کە ئەویش نەبوونی زمانی ستاندار و نەتەوەیی و هاوکات کوردیانەی پەتی و ڕەسەن لە شیعردا. هەڵبەتە زمانی کوردی یەکێکە لەو زمانە ورد و هەمە زاراوە و هەمە ماناکانی جیهان، کە وردەکاری زمانەوانی ئەو تێی تێدایە، کە لە زمانەکانی دیکەی جیهان بوونییان نییە. بۆ نموونە:

(جەستە، تەرم، لاشە، ڕوفات) هەر یەکەیان ئاماژەن بۆ دۆخێکی جەستەیی دیاریکراو. ئەمە لە زمانەکانی دیکەدا (عەرەبی و ئینگلیزی)بوونی نییە مەبەستمان لێرەدا ئەوەیە، کە کورد گرفتی هاو واتاو زاراوەسازیی نییە. بۆیە ئەگەر شاعیرانێك وشەی عەرەبی لە شیعرەکانیاندا هەبێت، ئەوا پەیوەندی بە دنیابینی و تێگەیشتنی خۆیانەوە هەیە، نەك خودی زمان. کاتێ شاعیرێکیش ڕەخنەی ئەوە دەگرێت کە وشەی عەرەبی لە ئەزموونی شاعیرانی تردا هەیە، دەبێ خۆی زمانێکی تەواو کوردییانە و خاڵی لە وشەی عەرەبی هەبێت، ئەو کاتە ڕەخنەکەی شوێنی خۆی دەگرێت. حوسێن لەتیف، خۆشی لە شیعرەکانیدا، نەك تەنها وشەی عەرەبی، بەڵکو ئایەتی قوڕئانی پیرۆزی داناوە، کە سەرتاپای عەرەبییەکی ڕاستەقینەیە و هیچ پەیوەندی بە زمانی کوردییەوە نییە. بەو پێیەی قوڕئان بە زمانی عەرەبی دابەزیوە. بۆیە ئەویش هاوشێوەی (دلاوەر قەرەداغی و جەمال غەمبار)، دەیان وشەی عەرەبی لە شیعرەکانیدا هەیە. لە کۆمەڵە شیعری (جەنگ نیازی ئاوابوونی نییە)، پێنج ئایەتی قوڕئانی تێکهەڵکێشی شیعرەکانی کردووە. شاعیرە کلاسیکەکانیش هەر ئەمەیان کردووە. ئەگەر پاساوی نووسەر ئەوە بێت، کە زمانی قوڕئان عەرەبییە و بۆیە بە عەرەبی ئایەتەکانی داناون، ئەوا پاساوێکی لاوازە، چونکە ئێستا ئایەتەکانی قوڕئان بە کوردی کراون و دەیتوانی بە کوردی دایانبنێت، ئەگەر لە خەمی زمانی کوردی دایە و لەو سۆنگەیەشەوە ڕەخنە لە شاعیرانی تر دەگرێت. هەرلەو کۆمەڵە شیعرەی حوسێن لەتیف، ئەم وشانە هەن کە هیچیان کوردی نین و هەندێکیشیان عەرەبین. ئەوانیش:

(موعجیزە، قیبلە، مستەر، گۆلف، قارداش، ستیان، مۆدێرنە، زەمهەریر، ڕەمز، حیجاب، ئیمان، ئاغا، یابە، تەوق، میتامۆرفۆس) ئەم وشانە، هیچیان کوردی نینە و تەنانەت هاو واتاشیان هەیە لە زمانی کوردی. کەواتا بۆچی شاعیر ڕەخنە لە (غەمبار و قەرەداغی) دەگرێت، کە وشەی عەرەبی لە شیعرەکانیاندا هەیە. ئەگەر ئەمان زمانی کوردییان لە شیعرەکانیاندا بە عەرەبی کردبێت، ئەوا حوسێن لەتیف لە یەك کاتدا لە شیعرەکانی خۆی، زمانی کوردی بە(عەرەبی، تورکی، ئینگلیزی) کردووە. سەد هەنگاو زیاتر لەو دوو شاعیرە بۆ دواوە، گەڕاوەتەوە بۆنالی و گۆرانی جێهێشتووە. هاوکات لە شیعرەکانی کۆمەڵەی شیعری (دەرگاکان بە زەردەخەنە دەکرێنەوە) کە ئەویش هەر هی خۆیەتی، ئەم وشانە دەبینرێن (ئەجەل ، فۆتۆ، شەحاتە ، جەنەڕاڵ ، سندووق ، موبتەدا ، خەبەر ، تیلاوە ، دەفتەر) ئایا ئەمانە، لە کوێدا وشەی کوردین، تا شاعیر ڕەخنە لە شاعیرانی تر بگرێت، کە وشەی عەرەبی لە شیعرەکانییان هەیە؟ بۆیە پرسی ڕەنگدانەوەی وشەی بیانی لە زمانی کوردیدا، پرسێکی ئاڵۆزە و ناکرێت ئەو بابەتە ببەستینەوە بە دوو شاعیری دیاریکراو. وەك خوێنەرێك لەبەر ئەوەی سەروکارێکی زۆرم لەگەڵ دنیای کتێب و خوێندنەوەدا هەیە، ئیدی دەزانم کەم نووسەری کورد هەیە، لە دەقەکانیدا پەنا نەباتە بەر وشەی بیانی بۆ نووسین. بۆیە ئەم دیاردەیە ئەو کاتە نامێنێت، کە زمانێکی ستاندەری یەکگرتوومان هەبێت، یان دەزگاکانی دەوڵەت بە کوردیکردنی نووسین بە گشتی بکەنە فەرمی.

*ئەم بابەتە لە ژمارە(288) گۆڤاری ڕامان، ڕێکەوتی 10/5/ 2021 بڵاوکراوەتەوە.

چەمکی (دەردەکورد) لە ڕۆمانی (میرنامە)ی جان دۆستدا.. گۆران

سەباح

خوێندنەوەی ڕۆمانەکە بە هاوێنەی تیۆری ڕەخنەیی وەڵامی خوێنەر

بە پێناسە و ورد و دڕشتی تیۆری ڕەخنەیی وەڵامی خوێنەر داناچمەوە، پێشتر بە وردی باسم کردووە (سەیری لینکەکە بکە لە خوارەوە).
لای هێروە، سەت ئافەرین بۆ وەرگێڕی ڕۆمانەکە، سەباح ئیسماعیل. ئای لەو وەرگێڕانە چاکە! هەستم نەکرد دەقێکی وەرگێڕدراو دەخوێنمەوە. دەتوانم بڵێم سەباح یەکێکە لە وەستاکانی وەرگێڕان. دەتوانم ئەم شایەتییە بدەم چونکە خۆم (٣٠) کتێبم لە ئینگلیزییەوە بۆ کوردی وەرگێڕاوە، ئەوە بێ لە (١٨) کتێبی مەنهەجی پەروو□ردەیی. ئەم ئەزموونە پێم دەڵێ وەرگێڕان کارێکی سانا و سادە نییە، بەتایبەتی وەرگێڕانی ڕۆمان. سەباح باش دەرەقەتی میرنامە هاتییە، بۆیە بە پێویستم زانی لێرە نەیشێرمەوە.
سەتان جار گوێمان لە “دەردەکورد” بووە، لێرە و لەوێ، خەڵک بەکاری دەبەن بۆ دەربڕینی “خۆخۆری” لە نێو کورداندا. سەربردەی زۆر هەن لەسەر خۆخۆریی نێو کوردان. جان دۆست، نووسەری میرنامە، “دەردەکورد”ی کردووەتە یەکێک لە تێما سەرەکییەکانی ڕۆمانەکەی. خانی لە لاپەڕە ٢١٨دا بە مەلا سمایل دەڵێت، “دەردی کوردان و ملخواریيان ژەهرێکە بۆ خۆی . . . ئەوە بۆ چل ساڵ دەچێت دەڕژێتە گیانی منەوە.”
ئەحمەدی خانی بەم دەردە چوو. لە خوێندنەوەی میرنامە و گوێدانە دیمانەیلی نووسەرەکەی، وای بۆ دەچم میرنامە کۆشانێک بێت بۆ دیتنەوەی چارەیەک بۆ ئەو دەردە کوشندەیەی چەندان سەتەیە کورد دەپلیشێنتەوە. هەر خانی بەم دەردە نەچووە، هەزارانی تریش.

کە دەڵێم “چەمک”، یەکسەر نەخۆشییەکە “دەردەکورد” لە بازنەی سەربردە و قسە و تێگەیینی ئاسایی دێتە دەرەوە و دەبێتە بابەتی توێژینەوە لە بواری ئەدەب، فەلسەفە، دەروونناسی و زمانەوانییەوە. لەم نووسینەدا لە ڕێگەی تیۆری ڕەخنەیی وەڵامی خوێنەر، کە تیۆرێکی ئەدەبییە، چەمکی “دەردەکورد” دەخەینە ژێر هاوێنە.
لە ڕێگەی کارەکتەرەکانەوە، نووسەر نەخۆشییەکە پۆلێن دەکات:

١- دەردە کورد لە نێوان میرانی کورددا: میر محمد و سلێمان بەگی کاتب دێنە کوشتن.
٢- دەردەکورد لە نێوان بازرگانانی کورددا: سەلیمی ناڵبەند کەیفی

بە سەباحەدینی سەحاف نایەت. حاجی زوهدی بازرگان، باوکی شەنگە، کەیفی بە هیچ بازرگانێکی تری کورد نایەت.

٣- لە نێوان ڕەشوڕووتاندا: ماڵباتی یاوزی دەمامکدار. باوکی یاوز سەری هاوسەرەکەی، کە دەکاتە دایکی یاوز، لەبەرچاوی یاوز دەبڕێت. دوای ئەوەی سواری یاوز دەبێت، یەکتری دەدەنە بەر خەنجەران و یاوز باوکی خۆی دەکوژێت.

٤- دەردەکورد لە نێوان نووسەراندا: بوهاری داستانی "شەتەی سەرحەدان" لە خانی دەدزێت بە ناوی "دەوانەی بایەزید" لە ژێر ناوی خۆیدا بڵاو دەکاتەوە.

٥- دەردەکورد لە نێوان پیاوانی ئایینیدا: مەلاکانی نێو ڕۆمانەکە خوێنی ئەحمەدی خانی فە دەکەن.

٦- دەردەکورد لە نێوان نووسەران و میراندا: میر عەبدولفەتاحی پسیانی دەستی لە کوشتنی خانیدا هەیە.

بەگشتی، ڕۆمانەکە تاقیگەیەکە بۆ دەستنیشانکردن و شیکردنەوەی نەخۆشییەکە. نووسەر، وەک بەڕێوەبەری تاقیگەکە، بەوپەڕی پڕۆفێشناڵی و لێزانییەوە کاری کردووە. ئەم ڕۆمانە هیی هەر نەتەوەیەکی دیکە با، ئێستە بە ملیۆنانی لێ دەفرۆشرا، کرابووە فیلم و بە چەندان زمانیش هاتبووە وەرگێڕان، بەڵام لەبەرئەوەی دەردەکورد ئێستە لە جاران کوشندەترە، ڕۆمانەکە بێ ناز کەوتووە.

نووسەر، بەئاگاییەوە بێ یان نا، لە تاقیگەکەدا دەرمانێک دەدۆزێتەوە بۆ دەردی کوردان. دەرمانەکەش "هەقبێژی"یە. ئەمەیش باجی دەوێ. خانی لەسەر "هەقبێژی" دێتە دەرمانخوارکرن. خانی هەندە هەقگۆ بووە لە لاپەڕە (١٥٩-١٦٠)دا ڕەخنە لە مەلای جزیری دەگرێت و ڕاستییەکە دەڵێت: ". . . من نکوڵی ناکەم و گومانم لە شاعیربوونی نییە، لێ دەڵێم چۆن شاعیرێکی گەورەی وا خۆشمەشرەب . . . چاوپۆشی لە تاوانەکانی میر بکات؟!"

خانی هەندە هەقبێژ بووە لەسەرە مەرگیدا نامەیەک بۆ میر دەنووسێت و هەرچی پێشتر پێی گوتووە دووپاتی دەکاتەوە. "ئەی میر لەو ڕۆژەوەی تۆ میرایەتیت بە چوار هەزار . . . ئەز دەرکم بەوە کردبوو تۆ لایەقی تەختی میرەتیی سەرحەدان نییت." (لاپەڕە ٢٣٧).

نموونەی هەقبێژی وەک چارەسەر لە تاقیگەکەی جان دەستدا زۆرن، بۆ خوێنەریان جێ دەهێڵم.

چتێک هەیە هەردەم هاودەمی هەقبێژییە. ئەویش (ترس)ە. بنەڕە ڕۆمانەکە، هەرچی هەیە لە هەقبێژیی خانی دەترسێت. وەک کابرای دەمامکدار، کە هەموو ژیانی ڕاکردنە لە هەقبێژی، کارەکتەرەکانی تر هەر یەکە بە جۆرێک دەمامکی (ترس)ی بەستووە. هەمووی، خانی نەبێ، دەترسێت لە هەق. مخابن، هەقبێژ دەمرێت و ترسنەکانیش دەمێنن. وەک

ئەم سەردەمە. هەندێ جار وای دەبینم جان دەست بە کەرستەیلی بوری باسی ئێستە دەکات.
ڕەخنەگر و ئەکادیمیستی تر دەتوانن کار لەسەر چەمکەیلی تری نێو ڕۆمانەکە بکەن وەک: لێبوردەیی، پێکەوەژیانی ئاینزاکان، ئیسلام، بکوژ، خەخەری، خۆشەویستی، ڕەخنە، هتد.
پرسیار لە جان دەست دەکەم. بۆچی هەندێ بەشی زیاد کردووە لە ڕۆمانەکەی کە هیچ پەیوەندییان بە پلۆت و تەمایەلی ڕۆمانەکەوە نییە، وەک: زۆربەی ڕووداوەکانی پەیوەست بە ڕەجەبی بەرگدروو، سەلیمی نالبەند و چیرۆکەکانی و هەندێ وردەکاری لە هەموو بەشەکان کە خزمەتی پلۆتەکەی ناکەن؟ بۆ نموونە، بەو خوێنەرێک چیرۆکەکانی سەلیمی نالبەند نەخوێنێتەوە، هیچ لە ڕۆمانەکە کەم ناکاتەوە. ئەم زیادگێتنە تۆزێک لە چێژی ڕۆمانەکە کەم دەکاتەوە و خوێنەر دەش دادەمێنێت و دەپرسێت، "بۆچی باسی ئەمانەم بۆ دەکەی؟ بۆچی لا دەدەی؟"

لەم لینکە بۆ وردی باسی تیۆری ڕەخنەییی وەڵامی خوێنەرم کردووە
https://hawcharkh.net/23/11/2021/2833/?fbclid=IwAR2u-EveeB_YxkV_JNlAQ5AKKVfY6O4a8UVDg9RexY7r1iGZrXHZO86gd24

ڕەخنە ڕاشکاوییە.. بەختیار محەمەد

لە ڕەخنەدا ڕاستیی هەیە. بە واتای ڕاستیی بە ڕاشکاویی خۆی نیشان دەدا. ڕەخنە ئەگەر بوێر بێ، خاترانەی تێدا نییە، چونکە ئامانجی دەرخستنی ڕاستییەکانە. ڕەخنە بە ڕەهایی بڕوای بە پۆپۆلیزم نییە و بە تەواویی دژیەتی. (1)

ڕەخنە تەحلیل نییە، گوتنی ڕاستەوخۆی ڕاستییەکانە: تەحلیل ڕاڤە دەکا و شی دەکاتەوە، واتە بە ناڕاستەوخۆ بۆ دەرخستنی ڕاستییەکان دەچێ، وەلێ ڕەخنە ڕاستەوخۆ شت دەدرکێنێ. لێرەوە ڕەخنە دەست بۆ هەموو بوارێك دەبا: دین، سیاسەت، سێکس، کۆمەڵگە… تاد. لەمەوە گەورەترین کێشە لە کۆمەڵگەدا، ڕەخنە دروستی دەکا. (2)

ڕەخنە هەمیشە شۆکی تێدایە. ڕەخنە تەقینەوەیە لە بێدەنگیدا. ئەوانەی پۆپۆلیست و خاترجەمن (ناڵێم بەرژەوەندخواز)، ناتوانن ڕەخنە بگرن و ناتوانن ڕەخنەگر بن. ڕەخنە خۆی شەڕە: شەڕێکی قورس و دژوار و ترسناك. جا ئەم ڕەخنەیە لە هەر ئاست و بوارێکدا بێ. بێ گومان ڕەخنەی هەموو ئاستەکان وەك یەك نین: ڕەخنەی سیاسی و ڕەخنەی ئایینیی قورسترین و ترسناکترین بواری ڕەخنەن. لەمەوە ڕەخنەی ڕاشکاوی عەقڵانیی، لە هەناوی خۆیدا تۆوی گۆڕانکاری زۆری هەڵگرتووە؛ بە واتای تۆوی پرەنسیپی ئەم گۆڕانکارییە. هیچ گۆرانکارییەك بە بێ ڕەخنە نابێ. شارستانەتی مەزنی ئەمڕۆی ئەوروپا، ڕەخنە دروستی کردووە: ڕەخنە لە ئایین و لە دەسەڵات. بە واتای ڕەخنە لە دەسەڵاتی ئایین و لە دەسەڵاتی سیاسی. هەتا ڕەخنە لەم بوارانەدا سەرکەوتوو نەبوو، لە بوارەکانی دیکەش (ئەدەب، زانست، فەلسەفە، هونەر...) سەرکەوتوو نەبوو. واتە دەروازەی سەرکەوتنی هەموو ڕەخنەیەك، ڕەخنەی سیاسی و ڕەخنەی ئایینییە. شەڕی یەکەمی زانست لە سەردەمی ڕێنیسانسدا لەگەڵ ئایین (دەسەڵاتی ڕەهای پاپا و کەنیسە) و دەسەڵاتە سیاسییەکانی هاوپەیمانی بوو.

ئێستاش لە دنیای ئێمەدا، تا ڕەخنە ببێتە بەرنامە و ڕێبازی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییمان، دەبێ ڕەخنە لە دەسەڵاتی سیاسی و لە گوتاری باوی دەسەڵاتی ئایین بگیرێ و دەست پێ بکا. ڕەخنە دەبێ هەموو شتە (دیاردە) چەقبەستووەکان تێك بشکێنێ، هەڵبەت بێ ڕەحمانە دەبێ ئەم کارە بکا. ڕاستییەکەی سەرەتای دنیایەکی نوێ، ژانی ڕەخنە بەرهەمی دەهێنێ؛ تا ڕەخنە نەبێ، هیچ شتێکی نوێش لە دایك نابێ. کەواتە ڕەخنە دەبێ مەبدەئی هەموو شتێکمان بێ لە ژیاندا: هەر لە ڕەفتاری ژیانی کۆمەڵایەتییمانەوە بگرە، تا دەگاتە ژیانی ساسی و شەخسی و ئەدەبی و ڕۆشنبیرییمان...

پەراوێزەکان:

1- ئێمە لێرە باسی پرەنسیپی ڕەخنە دەکەین، نەك ڕێبازی ڕەخنە. واتە چەمکی وەزیفەی ڕەخنە بە شێوە گشتییەکەی.

2- بەڵێ ئێمە ڕەخنەی شیکاریی و تەئویلییمان هەیە، بەڵام ئەم جۆرە ڕەخنانە ڕاستەوخۆ نین، بەڵکو لە ڕێگەی تەئویل و شیکردنەوەوە (واتە بە ناڕاستەوخۆ و جۆرێك لە پەناوپەسێو) خۆیان بەدەردەخەن. ڕەخنەی ڕاستەوخۆ ئەوەیە، کە ڕاستەوخۆ پەنجە لەسەر شتەکان (ڕاستییەکان) دادەنێ. ئەمە زیاتر لە ڕەخنەی سیاسی و ئایدیۆلۆژیی و ئایینییدا بەدەردەکەوێ. ئەم جۆرە ڕەخنەیە جۆرێك لە توندوتیژیی

تێدایە و زۆربەی جاریش نائەکادیمانەیە و لە دەرەوەی دەزگا فەرمییە ئەکادیمییەکاندایە. دەشێ بڵێین ڕەخنەی تەحلیلیی و تەئویلیی پتر ڕەخنەی فیکریین، بەڵام ڕەخنەی ڕاستەوخۆ ڕەخنەیەکی ئایدیۆلۆژیی و ئەخلاقییە.

بەختیار محەمەد

سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا لەسەر درۆکانی لە پەرلەماندا داوای دەستلەکار کێشانەوەی لێدەکرێت.. نوری بەشیر

ئەمڕۆ دانیشتنی پەرلەمانی بەریتانیا نمایشی خستنەڕووی درۆکانی سەرۆک وەزیران بوو، ئاشکرابوونی درۆگەلێک کە تاماوەیەک لەمەوبەر ئەو ئیدعایانەی لەسەریبوو رەتیدەکردنەوە، بەڵام ڕێگایەک لەبەردەمیدا نەما ئەوە نەبێت کە داماوانە داوای لێبوردن بکات.
ئەوە یەکەمین جارە کە بۆریس جۆنسنی سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا کە لەوکاتەوە هەڵبژێردراوە، ئاوا کەساس و داماوانە، لە پەرلەماندا ببینرێت. جۆنسن کەوتە بەر ناڕەزایەتی و رەخنەی نەک تەنها ئەندام پەرلەمانەکانی ئۆپۆزیسیۆن بەڵکو کەوتە بەردەم ناڕەزایەتی بەشێک لە ئەندام پەرلەمانی حزبەکەی خۆشی حزبی پارێزگاران.
ئەم فشارەی ئەمڕۆی پەرلەمانی بەریتانیا بەشێکی فشاری ئۆپۆزیسیۆنەکانی حزبی پارێزگاران و جۆنسنە، بەشێکی سەرەکی فشاری خوارەوەی کۆمەڵگەیە لەخەڵکی کرێکارو کەمدەرامەت و چەپەکانی بەریتانیا لە ماوەی دوو ساڵی رابردوودا. ئەم ناڕەزایەتیانە بە جۆنسن و حزبەکەی و حکومەتی بەریتانیا، پێش ئاشکرابوونی درۆی سەرانی ئەم وڵاتە کە خۆیان یاسا دادەنێن و خۆیان یاسا شکێنن، لەوەوە سەرچاوە دەگرێت، بەدوای برێکست دا کە قەیرانێکی قوڵ و فراوان رووی لەکۆمەڵگە کرد، باجی ئەم قەیرانەش خەڵکی کرێکار و کەمدەرامەتی کۆمەڵگە داویەتی.

کەوتنەبەر رەخنەو ناڕەزایەتی ئەمڕۆی سەرانی حکومەتی بەریتانیا بەتایبەت سەرۆک وەزیران لە پەرلەماندا، لەوەوە سەرچاوەی گرتوو و تەقیەوە لەکاتێکدا لە ٢٠٢٠ دا بەهۆی بەرزبوونەوەی رێژەی توشبوون و مردن بەکۆرۆنا، حکومەت ناچاربوو بڕیاری توند دەربکات کە بەهەموو شێوەیەک کۆبوونەوە قەدەغەکرا، چ لەماڵان و چ لەشوێنە گشتییەکان، رێکاریی یاسایی توند گیرایەبەر.

ئەم یاسا توندانە لەپەرلەمانەوە دەرچوون، جۆنسن خۆی ئیمزای لەسەرکردبوو، بەڵام هەر لەکاتی ئەم یاسا توندانەدا خۆیان یاسایان شکاند، لە داونین ستریت کە جێگای نیشتەجێبوونی سەرۆک وەزیرانە، کۆبوونەوەو ئاهەنگ سازدراوە، کە خودی سەرۆک وەزیران خۆی و هاوسەرەکەی بەشداریان تێدا کردوە.

پاش بڵاوبوونەوەی ئەم هەواڵە سەرۆک وەزیران بەشێک لە سەرانی تری حزبی پارێزگاران حەشایان لێکرد و داوای لێکۆڵینەوەیان کرد لەسەری، بەڵام بەخت یاوەری بۆریس و حزبەکەی نەبوو، هەر زوو ڤیدیۆکەی ئاشکرا بوو، نەک ئەوەی خۆی بەشداری کردووە، بەڵکو قسەیشی تێدا کردوە، هەر زوو ئەلێگرا ستراتون وەک وتەبێژی سەرۆک وەزیران دەستی لەکار کێشایەوە، دوای دزەکردنی ڤیدیۆیەکەی و گاڵتەکردنی.

ئەمە یەکەمین دەست لەکارکێشانەوەی نەبوو بەڵکو لە دوو ساڵی رابردوودا ژمارەیەک لە سیاسەتمەدارە پلەبەرزەکان و ڕاوێژکارانی حکومەت دەستیان لە پۆستەکانیان کێشایەوە هەر لەسەر پێشێلکارییەکانی شکاندنی یاساکان و رێکارەکانی کە خۆیان بۆ کۆرۆنایان دانابوو.

ئەمە یەکەمین جار نیە کە بۆریس و حزبەکەی درۆ لەگەڵ خەڵک دەکەن. لەدەورەی برێکست هەم بۆریس و هەم نایجل فاراج درۆی زۆریان کرد و فریوی خەڵکیان زۆردا بەڵام بەهۆی ئەوەی کە حزبی پارێزگاران وەک حزبی راستی بۆرژوازی و چالاکترین حزب کە رکەبەری بەهێزی نەبووەو نیە، هەمویان لە پەرلەمان و یاسا و لە پۆلیسیشدا تێپەڕاندووە.

لە دانیشتنی پەرلەمانی ئەمەشدا سەرۆک وەزیران لەگەڵ ئەوەی لەژێر فشارێکی زۆردا بوو، بەناچار بە دۆزینەوەی رێگایەک و رێکەوتن و ساتوسەداکردن لەپشتەوە کارەکەیان سپارد بە لێکۆڵینەوە، لانیکەم بۆ ئەوەی ئەندامانی خۆیان قەناعەت پێبکات کەپشتی بەرنەدەن. بۆرژوازی بۆ مانەوەی لەدەسەڵاتدا پەنا بە هەموو شێوەیەکی چەواشەکاری و درۆ دەبات، بەتایبەت لە وڵاتانی ئەوروپادا کە کەمترین زەمینە هەیە بۆ سەرکوتی راستەوخۆ.

بەریتانیا بە قەیرانێکی گەورەی ئابوری و درۆی سەرانی حکومەتدا

تێدەپەڕێت، بەتایبەت بۆریس پاڵەوانی برێکست بوو، ئێستا ئیتر ناتوانێت وەڵام بە قەیرانی ئێستا بداتەوە، بۆرژوازی بەشوێن بەدیلدا دەگەڕێت، ئیتر دەکرێ بۆریس بکەنە قوربانی لەپێناو دەسەڵاتی بۆرژوازیدا. هەموو ئەو رێگایانە دەگرنە بەر بۆ شکاندنەوەی قەیران و ئاکامەکانی بەسەر خەڵکدا، هەروەها درۆ و چەواشەکاریش هەر بۆ پاشەکشە بەناڕەزایەتیەکانی خەڵک و سەپاندنی بێکاری و هەژاری زیاتر بەسەر خەڵکدایە. هەربۆیە دور نیە ئەم درۆیانە و شکاندنی رێکارەکانی کۆرۆنا، سەرۆک وەزیران بکەنە قوربانی بەرژەوەندی سیاسەتی بۆرژوازی دەسەڵاتدار و مانەوەی سیستەمەکەیان، بەتایبەت لە ئێستادا کە بزوتنەوەی کرێکاری لەبەریتانیا لەهەمووکات زیاتر دەورەیەکی لاواز بەسەردەبات و حزبی کۆمۆنیستی و کرێکاری مەیداندار نیە، ئەوەی هەیە چەپە ئەویش تەنیا هێزێکی فشاری لاوازە، بۆیە ئەزمەیەک کە رووی کردۆتە حکومەتی بەریتانیا و خودی حزبی پارێزگاران کەسایەتی وەک جۆنسنی پێویستە.

١٢ی جەنیوەری ٢٠٢٢

ڕوونیی هەموو شتێك. سەباح ڕەنجدەر

وەسیەت دوای گەرمبوونەوەی خۆڵە ساردەکان

فریشتەیەکی توند تەونی هەموو ژیانی بۆ چنیم
ڕووەو من سینگی گەرمکرد و مەودا بە کۆچی وشە دەپێوم
کوڕە نۆبەرەکەم شیعر
لە جەنگی چوارناڵەدا بە ڕێگای نیشتەجێبوون دێمە بوار و هەوارت
گوناهێکی گەورەیە دەست لە ئێسك بدەیت و ببێتە خۆڵ
باڵ ماون لە زەوی بخشێن و لە ناوچەوانی ماندوومان بپرسن
ئەوە چیت لێهاتووە
شارێکیش لە پێویستییەکی هەنیەیی تەزوو لە هەناوی دەسووتێ
هەتاوی لاویی لە پشت بئاڵێنم و درەختی یەکەمی بە دەوردا بڕوێنم
ئەوانەی دوای شوێنپێ کەوتوون

بە زەردەخەنەوە بەخێرهاتنیان بکات و بە لێوی بەهێز ماچی بکەن
بەرەو ڕوخساری لە نەرمونیانی ئەستێرە چنراو هەنگاو گەرم دەکەن
ڕۆح سەرچاوە دەناسێ و دەزانێت دڵنیایی چییە
خەونێکی بەهێزە
***
لەوانەی بەدگۆیان بەرانبەر کرا زۆریانم ناسی و بوونە ئانوساتی سپێدە لە ڕوخساری مندا
سەردەستی کراسم هەڵدەدەمەوە و سەیری گوڵی بێباکیی دەکەم هەوای دەوروبەرم پێدەبێ لە لێدانی دڵ تەواوی قسەی دڵی خۆمی پێدەڵێم و بە قسەی دڵ دەگەم
ئەگەر شێر بمخوا
ڕووناکی دەمارم لە ناوچەوانی لێدەدا
ناسینەوەی هێلانەی بەرزی بەچکە نەڕۆیشتوو ئاسانە
ئەگەریش چەقەڵی خۆدۆڕاویش بمخوات
ڕووناکی دەمارم لە ناوچەوانی خاودەبێتەوە
چاو لە شوێنی نامۆدا
وزەی ڕەوانبێژی وەردەگرێ و جیهان لەسەر شانی ئەم ناخاتە جێگای ئەو
مەیسووڕێنە
هەزارویەك سووڕی ژیان لە سادەیی دوانت دەخەمڵێن و دەردەکەون
هەوێنی دڵ بگرەوە و جریوە و جووکەی دڵێ ئاوازێکی درێژخایەنە
گەڵەکی قسەنەستەق داوات لێدەکا بچیتە ناوی و چەتری هەڵدەی
شکۆی سروشت بخەیتە پاڵ یەك
نالی و
گۆران و
ئەنوەر قادر محەمەد
خەونی نێبەرن لە گیانە بەهێزەکان ڕسکاون
هەموو شتێکیان بینی بیانکوژەڵ
شەو و ڕۆژ وەك یەکیان لێدێ
لێکەت نەخستووەتە گەرووی گۆرانیبێژی حاڵزانەوە
شاعیری
هەستاوەی سەر کلك و
فەرهەنگ هەڵوەشاوە و
قەلەڕەشی لەناو کڵاو دان بۆ ڕۆکراو و
هەواڵدەری ئەشکەوتی دڕندان
لە کاتی کڕنووشدا وشەکانی چەپێك لە سەریان درا و منداڵدانیان کەوت

پاشان پاداشتەکانی وەك بەردی مردە و ئەسپێی تێرخوێن بەسەر یەکەوە ژمارد
***
دووبارە سەیری گوێی بێباکیی دەکەمەوە
خاوەنی ماڵێکی گەورەیە
بەرهەیوانی کتێبێکە بە ئاگایی کات دێڕەکانی تێماردەکا
زەوی لە شیعر لەدایکبوو
***
گەرمایی پەڕە خوێنراوەکان بەسەر سەرمەوەن
تاسەی خودا دادەبەزێننە سەر زەوی
نزیك شاری تازە دروستکراو ڕوخساری بووە کێڵگەی گەردوونیی
ڕێژە لێڵ و شڵەژاوەکانی باشکردین چاوی ڕەشەبای تێدا هەڵناکا و بازاڕی کۆیلەفرۆشانی لێنییە
گای پەرکەمگرتووش لە جێی کەڵەباب ناخوێنێ
***
خانەخوێی ڕووناکی داوای پێوانەی هێزی چاوی سەمەندەری لێکردم
کوا
خانەخوێی ڕووناکی داوای لێکردم کلیل لە ماڵەکەی بسووڕێنم
کوا
خانەخوێی ڕووناکی ئاگاداری کردمەوە لە چاوترووکانێکی ناکاو ئاسك بە درەوشاوەیی دەبینم
کوا
خانەخوێی ڕووناکی فەرمووی پشووی تاهەتایی لێکردم
کوا
بڕوانە کوا دەردەکەوێ و ڕادەپەڕێ
ئەفسانەیەك لەبارەی پەیامبەریی و پێشبینی دەگێڕێتەوە
زەوی لەخۆبایی نەبووە

ئاداری 2021 هەولێر

سیما و ساڵەکان لە پێ پیرێزەوە

1

لەگەڵ ئەستێرە بیردەکاتەوە و لە مەی سوورەوە دڵ
سەرلەنوێ سەیری بای سەرپەنجەرە دەکەمەوە
لە کۆتایی ڕێگا دانیشتووم و سڵاو وەردەگرمەوە
چاوم ماندوو نییە بە زۆربینی

***
ڕێبواری یەکەم زێوان بوون تێیدا لە بەیانیی خۆڵەمێشی و مانگی نیوەگیان نامێنێتەوە
*
ڕێبواری دووەم ڕووەکەکانی خوداوەند سێبەری دیکتاتۆر نەیهێشت چیا خەونی شەهیدانمان پێبدات
*
ڕێبواری سێیەم خەون وا خۆی گێڕایەوە گوێم لە بێئاگایی نەچنیوە و نهێنی گەشەکردنم درەوشاندەوە
*
ڕێبواری چوارەم شەڕی چل ساڵە نوێژی دڵنیایی خۆی دووگوردی بۆ هەڵبژاردم و دەستی لەسەر ناوچەوانم دانا
*
ڕێبواری پێنجەم مردوویەك ئاگای لە هەمووانە مانگی هەڵاتوو سواری ئەسپی بە پەمۆ شێردراو بوویمە جێم بهیڵە
*
ڕێبواری شەشەم سەد و یەکشەوە باڵندەیەکی تازەفڕ چووە ناو دڵوجامە ئاسمان دوای ئاسمان بۆنی ئاگرکەوتنەوەی کرد
*
ڕێبواری حەوتەم ساڵی سفر
لە کاتی کۆنم ڕوانی و گەمارۆی شارە نوێیەکانم شکاند
*
ڕێبواری هەشتەم سروودی زەوی
جارێك لە جاران لە ماڵی درەختێك تاسەم پشووی دا
*
ڕێبواری نۆیەم حەزدەکەم ئەوەندە بژیم
من و قۆزاخە لە بینینێك چاومان ترووکا و بۆنی مۆمی سووتاومان کرد
*
ڕێبواری دەیەم دواکەوتن لە کەشتیی نووح گەیشتن ئەستێرەی تاریك نەکردم و بە تەنیا ڕام نەکرد
*
ڕێبواری یازدەیەم بەها و هەڵەی پێشبینییەکان
گەرمایی گۆنای چیا مێن بوو
*
ڕێبواری دوازدەیەم سەرەتا وشە بوو
شەپۆلی هەڵچوو لێی دام لە ژووری سارد و نزم هەنگاوم نەنا
*

ڕێبواری سێزدەیەم سەرزەمینی هەموو ناوەکان
بە هێمنیی لە هەموویان دوورکەوتمەوە و تەنیاییم لە پشت سێبەر نەگەڕا

2

ئەسپی ناڵ پەلکەزێڕینەیی بە مانگم گوتووە تاریکی درێژەناکێشێ دەرکەوە
کۆمەڵێك وێنە سێبەری ئەییوبن بە دیواری ژوورەکەمەوە
ئەوەی گوتیان تەمەنی نەمریی و حیکمەت بوو
پەردەی گوڵم بووە تۆمار و پێشانگای نایاب
پێ پیرێز لە ڕێی دیداری ڕوخسار ڕووناك لە قاپێکی قوڕ میوەی لەسەر دەستی ڕاگرتووە
خودایە نهێنی ڕوخسار ئاشکرابکە
دێ خۆی شەراب لە جام دەکا
خومار لە خەو هەڵدەستن و لە خۆیان ڕووناك دەبنەوە بە بەرچاوی بەرچاوتەنگان لە شەقامی لێمە تێدەپەڕن بۆنی هەویری هەڵاتە لە دارەبازەم هەڵدەستێ
بەرەو شوێنی کوشتن و دەرکەوتنم هەڵمگرن
لە ئێستادا هەموو شتێك درێژدەبێتەوە
درەختیش زوو کەوتە سێبەرگرتن
لە شوێنێك وەستاوم ئاگاییم لەبارەی هەورەوە هەیە
باڵندەی ناو بای سەر پەنجەرە باڵ و ئاسمانی کەوتە لام
هاتە ناو نابیناکانەوە
باوەشمان تێکوەرینا و بیرمان لە بینایی و بینین کردەوە
ئەوانەی لە شەقامی لێمە پەڕیونەتەوە سەیرمان دەکەن
لە چاوی چیای بەکەڵەکێوی گەرمترن بینین خۆی بێتاوانە سزای بینینێکی تر نییە

تشرینی یەکەمی 2021 هەولێر

سپی بەرەو ڕەش

بۆ دێشتێکی ناسراودا دێچووم بەختیارییی بەئاگا بهێنمەوە
کێ نان و ئاو لێم دێست و ئێو دێستی دانراوێ
بێرازی لمووزێڕشی شێرپێنجێ ڕێگای پێ گێڕیم
من بۆ ڕێگای سێبووری و خۆڵوێتی ئەزبەرکردنی درووود دێچم
ئێویش بۆو ڕێگایێ دێ

لە شینایی دەریاوە ڕێگای بۆ هاتووە
تەکەڵی با یەک دەبین
خەون و بیرەوەری شێدارکردووین
وا نزیکە ببیە نەبینراو
چی ما بۆ لێوی گەرم ماچی بکەم
ماسییەکم زمان گران
فڕێ دراومەتە بەردەڵانێک کەس بەلایدا ناچێ
ڕووەکان دەبینی
خەتە جووتەکەی کەڵات
شیری گوڵەگەنمی لەناو لەپی منداڵانمان ماوەتەوە
شاعیرێکم مانگ لارەمل و پەڕووکەوتوو
سێبەری لێڵی بێهیوایی گەمارۆی داوم
شیعر ئەی مانگەشەوی بەهێز و برینی سپی بە ناوچەوانی نزاکانمەوە
شیری دایکی خودام خواردووە بەویستم مەکە
دڵم لەناو دەستم داناوە
کاروانیشی بەسەر زەویدا دەڕوا
زەنگوڵەی ماندووە
خۆری ئێوارە بەسەر ماڵەکەمدا دەڕوا و لانادا
تشرینی دووەمی ٢٠٢١ هەولێر

بەکۆتایهێنان بەگۆشەگیری بەڕێز ئۆجەلان و دەمیرتاش. گەشتیار مەحمود

(تکانامە)کەم گەیاندە کۆشکی سپی و کۆنگرێ**سی وڵاتی ئەمریکا.**

گەشتیار مەحمود

کۆشکی سپی وەک دەوترێت بارەگای بەهێزترین سەرۆک لەجیهاندا، چاوگی کۆتابریار بۆ دیاریکردنی مەودای سنوری دەسەڵات و چارەنوسی چەندین دەوڵەت. بێگومان چارەنوسی سنووری کوردستانی گەورە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەندە بەچارەنوسی نەخشەی چواردەوڵەتی داگیرکەر، ئەو

نەخشەیەی کە دەکەوێتە چەقی مەیدانی یەکلاکەرەوەی چارەنوسی ململانێیی خەونی سولتانی عوسمانی و خەیاڵی هیلالی شیعی لەکیشوەری ئاسیا. بەیەکلاکردنەوەی بریاری کۆتای ئەم پرسەش گەڕانەوەیە بەچاوگی دەسەڵات ئەویش کۆشکی سپی یە لەکاتێکدا هەرئەم شوێنەیە بەرژەوەندی سەدان ساڵەی داهاتوی ولاتی ئەمریکا مسۆگەردەکات.

بۆیە بنکۆڵکردنی کێشەی نەتەوەی کورد لەرۆژهەلاتی ناوەراست بەشێکی دانەبڕاوە بە گۆڕانکاری ریشەیی لەسەر هاوکێشەی سیاسی ناوچەکە و دروستکردنی کاریگەری راستەوخۆ بەسەر چارەنوسی چوار دەولەت. لەئەگەری رودانی هەر گۆرانکاریەک لەنەخشەکەدا لەژێر سێبەری برەوی ئابوری سیاسی و هزری ئاینی و کاریگەری سیاسەتی جیۆپۆلەتیک بەرژەوەندی چەندین دەولەت دەکەوێتە مەترسی و دەبێتە پوکانەوە و سرینەوەی هێزی بریار لەدارشتنەوەی نەخشەی داهاتوودا.

لەم سەردەمە دەوڵەتداری لەدوای کاری لەبیکردن بەئامانجی پێشینەی سیاسی و لەپال سێبەری گرەبەستی ئابوریدا بەرمەودایەکی گەور لە بەرێوەبردنی دەوڵەت داگیردەکات، بەدیوێکتر زۆرجار دیاردەی خۆپیشاندان و شەرمەزارکردنی دەوڵەت پەیوەست بەچەند پرسێک رەنگە ئامرازێکی سەردەمیانەی نانەوەی پشێوی ئەمنی و چەکێکی بەهێزی دەستی نەیارانبێت بەئەوەی کاریگەری راستەوخۆ لەسەربریارە سیاسیەکان دروستبکەن. لەهەندێک ووڵات فشاری سۆشیال میدیا ڕێگایەکی ترە بەدەربرینی پشتگیری یان پیشاندانی ناڕەزای و کاردانەوەی رای شەقام بە داواکاری خزمەتگوزاری و ماف و ئازادیەکانی هاولاتیبوون بەئەوەی جولەیەکی سیاسی توڕە لەژێرناوی دروستکردنی رای گشتی حکومەت ناچاربکرێت لە دۆخێکی نائاسی شلەژاندا داواکاریەکان جێبەجێبکات.

تائەستا دۆخی کورد لەکوردستانی گەورە لەگەل ئەوکرانەوەیەی لەدونیای دەرەوە دەستەبەربوە مافی هاولاتی کوردبون و دۆخی خراپی ژیان و مەرگی ئازادی لەئاستێکی مەترسیدار لەچوارچێوەی زیندانێکی گەورە وێنادەکرێت، هەوڵدان بە چارەسەری دۆخی کورد لە پاچەکانی کوردستان کە بەهۆی کوردبوونەوە لەناودەبرێن مێژویەکی درێژی هەیە ، مۆدەلی زیندانی سیاسی بە سزادانی مافی کوردبون لەژێرپەتی سێدارەو کۆتوبەندی کونجی زیندان پەیامێکی ترساندن و تۆقاندنی دوژمنانی کوردە تاوەکو ئیستالەو وڵاتانە حوکمی سەرکوتکردن پیڕەودەکرێت، هەموو جوڵەیەکی سیاسی لەژێرناوی تێکدانی ئاسایشی نیشتیمانی دوچاری سزایەکی سەخت دەبێتەوە و سەرکوتدەکرێت.

خۆشبەختانە، ڕێژەیەکی بەرچاو لە نەتەوەی کوردی لەو وڵاتانە دەژین کە دادپەروەری وئازادی و دیموکراسی و مافی نەتەوە و هاوڵاتیبوون لە پێشینەی کاری دەوڵەتداریە ، بەسود وەرگرتن لەم دەخە وەک هاولاتیەکی دانیشتوی ولاتی کە نەدا کە هاوسنور و دراوسێ ی ووڵاتی ئەمریکا، لە (تکانامە) یەکدا وەک ئەرکێکی نەژادی کوردبونم، نامەی داواکاریم بە چارەسەری ئاشتیانەی پرسی کورد گەیاندە لایەنی پەیوەندیدار لە کەشکی سپی..

ئاراستەکردنی ئەم تکانامەیە بە لایەنی پەیوەندیدار، بە ئامانجی خستنەڕووی پاکتاوی ڕەگەزی کورد لە ڕۆژهەلاتی ناوەراست و تایبەتر ئازادکردنی زیندانیانی سیاسی لە ڕۆژهەڵات و باکوری کوردستان بووە. بە ئەم دەخەی کورد، پێشنیاز و پەیامی چارەسەری ئاشتیانە بە هەوەنی کەشەکی ئارام وفەراهمکردنی ئازادی ماف و ژیانی گەلان لە باکوری کوردستان بەگومان ئازادکردنی بەڕێزان (عەبدولا ئۆجەلان و سەلاحەدین دەمیرتاش)ە تاکەڕێگای چارەسەری ئاشتیانەیە و پەیوەستیەکی زەروورە دەبێت پەلەی لەبکرێت. بیرۆکەی شکستخواردووی ناحەزانی کورد کە لە زیندانیکردنی شۆڕشگێڕانی کورد خەیدەبینەتەوە، پەیوەستە لە ڕێگای فشارێکی یاسای و سەردەمیانە کێشەی کورد بەدونیای دەرەوە بەیانبکرێت، کە کلیلی چارەسەری کێشەی کورد لە پەتی سەدارەو کونجی زیندانەوە بگەڕدرێت بە گفتوگۆی ئاشتی وئازادکردنی شۆرشگێرانی کورد لە زیندان. بەخۆیانەی هەینانەدی ئەو خەونەی کە دەگوترێت ئەگەر هەرهەوەڵەکی ئاشتیانە لە ناوچەکەدا سەربگرێت ، سەرەنجام لە ئایندەیەکی نزیکدا دەکرێت کوردوتورک وەکو دوو نەتەوە و دوو زمان و دوو کلتور بە ئاشتی لە ژێردەستورێکی پێشکەوتوو پێکەوە برایانەو سەردەمیانە بژین…

ئەگەر چی ڕەنگە تکانامەیەک لەناو هەرای ئەم هەموو زولم و ستەمەی لە کورد دەکرێت تەنها هەندەی مەشخەلی ووشەیەک لە ناخی کوردێکی زیندانی سیاسی دابگیرسێت، کە ئەزانە بە بەرچاوی هەموو دونیاوە هەزاران ووشە بەسەر دیواری کونجی زیندانەوە کۆڵەک بە مەرگی ئازادی ئەگەرن. بەرپرسیاریەتی سەرشانی هەرکوردێکی خاوەن هەڵوێست هەندسەختە لە هەر شوێنێکی ئەم جیهانە بژی نووسراوی سەرلاپەڕەی ڕۆژمەری مانگ و ساڵی کوردی پڕن لە هەزاران داستان و بیرەوەری ناخهەژێن، پەیوەستە لەیادنەکرێن و لەسەر مێزی کۆشک و تەلاری بەندەگەی دەسەڵاتی زلهێزەکان بنوسرێنەوە. لە بیرمابێت ئەمرۆ ڕۆژگارێکە ڕێی کاروانی قوربانیدانی نەتەوەیی کورد هاوشانی گەلانی دونیا بەرزگاربوون لە ژێردەستەیی پەیوەستە چیرۆکە تراژیدیاو

جینۆساید و مەرگەکارەساتەکانی لەشوێنی پەیوەندار تۆماربکرێن و بناسرێنەوە کە کورد رووبارێک خوێنی ڕشتوەو خاوەنی هەزارەها شەهیدە، کەهەر دڵۆپێک لەخوێنی رژاوی شەهیدێک لە گۆرستانی خەونی ئازادی بە هەزاران خەون و ئاواتەوە چەتەژێرگە و ناونیشانی سەرکێلی مەزارگەکان لە ولاتێکی بێناسنامە ڕێگای هەزاران دایکەشەهیدی جگەرسوتاون.

لەدونیای ئەمرۆدا بەسود وەرگرتن لەئەزموونی سەرکەوتنی نەتەوەکانی تری ستەمدیدە، ناردنی پەیام و تکانامەکان بۆ بە بارەگای وڵاتێکی زلهێزی جیهان لەچوارچێوەی چالاکی مەدەنی، بەومانایەی ئەمە تەنها ڕێگاراستەکەیە کاتێک ووشەکانی لە نوکی پێنووسەکەوە ئەبنە تیرێک ئاراستەی دەی داگیرکەر دەکرێن! بەئەوەی ڕەنگدانەوەی مانایەک لەفەرهەنگی نەژادی کوردبوون و دیدگایەک لە پاکتاوی ڕەگەزی نەتەوەیەک پیشانی دونیای دەرەوە بدرێت، وێنەی راستەقینەی داگیرکەرانە کاتێک بەسەربرنی ئازادی و لەناوبردنی رووناکی، چرایەک زیندانی دەکەن کە بەهەمیشە خەیاڵیان وایە زیندانێکی تاریک پێویستە جێگای کوشتنی رووناکی بێت، بێ ئاگا لەوەی ئەوانەی لەچواردیوارێکی تاریک چرایەک زیندانی دەکەن سەرەنجام ئەوەی قەدەکرێت لەناوبردنی تاریکییەکەیە نەوەک گەی روناکییەکە، وەک م.زارا محەمەدی لەپێشوازی زیندان لەشاری سنەی رۆژهەڵاتی کوردستان گووتی (قور بەسەر ئەوەی هیوای بە بەندیخانەیە)…

لەم رۆژگارەدا بەرەوی سیاسەتی زیندانی سیاسی کەهاولاتیانی کورد لەسەر مافی کوردبوون لە پارچەکانی کوردستانی گەورە روبەرودەبنەوە. بەشێکی هۆکارەکەی دەگەرێتەوە بۆ پەیڕەوکردنی نەریتی ئەو سیاسەتە ترسناکەی لەژێرناوی گوێڕایەلی وەلی ئەمر و قبولکردنی وەزیفەی عەبدی مەئمور پەیوەندیەکان لەناو کوردستان لەگەل دوو ولاتی هاوسێ بنیاتنراون و لەلایەن دارودەستەی نەتەوەهاوسێیەکانیشەوە ئەم سیاسەتە چۆوتە لەسەربنەمای پشتگیری لەپێست و بەژەوەندی بازرگانیکردن بەخاک و نیشتیمان دارێژراوە و درێژەی پێدراوە، بەمەرامی چەواشەکاری و شێواندنی راستییەکان وەک ئامرازێک وکارتێکی فشار هەرکاتێک دوژمنان بیانەوێت لەشێوەی بۆمبێکی قورمیشکراو دەبنە پاڵەوانی سیناریۆکان و رۆلیان پێدەسپێرن و بەکاریاندەهێنن. لێرەدا درێژەدان بە شکاندنی کەرامەتی تاکی کورد لەژێرهەربیانویەک لەهەر پارچەیەکی کوردستان ، بەداخەوە ئامانج لێی مۆدێلێکی سیاسی گونجاوە بە درێژەدان بەکۆتوبەندکردنی نەتەوەی کورد ناراستەوخۆ بەدەستی

نەتەوە هاوسێکانی.

مێژووی ئەم نەریتە سیاسییە لەناو خوێنی کوردا کۆنە، لەسەردەمی میرنیشین و ئاغا و شێخ و بەگەوە درێژبێتەوە تا دەگاتە سەردەمی روخانی رژێمی بەعس لەساڵی ٢٠٠٣ بەتەواوی وەک مۆدێلیکی سیاسی جێبەجێکرا، بەشێوەیەک بەمانەوە و پارێزگاری کردن لەداردەستەی و نۆکەری بێگانە و کاری سیخوری و رادەستکردنەوەی شۆرشگێران بەدوژمنانی کورد بەکارهاتوون. ڕەشمەی ئەم سیاسەتە ترسناکە لەدەستی فارس و تورکەوە چاودێریکراوە. چونکە داگیرکەران کاتێک دەنیابوون بەربەستە ترسێنەرەکە (صدام حسین) کۆتایهات، ئەوەی لەزەمانی سەدام بەیاننەدەکرا لەدوای سەدام بەبیانوی تورکمان و حوسێنییەکان، دۆخی ناوخۆی ئیراق کرایە شوێنی یەکلاکەرەوەی ململانێی ساخکردنەوەی برەوی هێزی دەسەلات لەنێوان ئیران و تورکیا.

پەرەسەندنی دەستی دەرەکی لەناوەندی ئێراق و باشوری کوردستان بە دروستکردنی چەند کۆپیەک لەوەلی ئەمر بەدەسەلاتی عەبدی مەئمور لەپۆستی بەرز بە جێبەجێکردنی پیلانگێری داگیرکەران تێدەهات زیاتربوو، بەماوەیەکی درێژ فارسوتورکەکان سەرکەوتوانە لەسەر ڕێچکەی ئەم نەریتە سیاسییە نیازە گڵاوەکانیان پێکا. ئەگەر بگەرێینەوە بۆ مێژووی دکتاتۆری ڕژێمی بەعس، زەمانێک بوو پێشمەرگە بەموخەریب تاوانباردەکرا، ئێستا لەتەرمەکی مۆدێرن بەشاهێدی کورد گەریلا بەتیرۆرست تاوانباردەکرێت. هەندێک لەو پارتەکوردیانەی ئیستا سیمای حوکمرانی کوردین لەباشور پێشتر لەدونیای دەرەوە لەلیستی رەش ناونوسکرابون، بەلام بەدرێژای ئەم چەندسالەی دەسەلاتی کوردی لە کوردستان هەرکاتێک روبەروی دۆخێکی سیاسی نالەبارکرابێتەوە لەپال تەسفیەحیساباتی دووجەمسەری دەسەلاتی دەرەکی هاولاتیان لەژێر پیلانی مسۆگەرکردنی سێبەری دەسەلاتی دوو ولاتی داگیرکەر قوربانیانداوە. لەکۆتایدا هەژمونی دەسەلاتی بێگانە بەسەر کوردستانی باشور شڵەبویەوە بە بەتاڵانبردنی خێروبێری نیشتیمان لەچنگی دوو ولاتە دراوسێیەکە، لەبەرامبەردا بەبەرنامە و پیلانی تۆکمە هەوڵدراوە کوردستان لەروی ساسی لەژێرکاریگەری سیاسەتی وولاتانی دەرەکی و ناوەندێکی ساخکردنەوەی کالای بەسەرچوو ماددەهۆشبەرەکان بێت.

چارەسەری ڕیشەیی بە بڕینی دەستی دەرەکی و دەرچون لەم دۆخە ئالۆزە، ڕەنگە چەندین ساڵیتری پێویستبێت تاوەکو پرسەکە وەک بەرپرسیارێتیەکی مێژوویی لەچواچێوەی دروستکردنی رای گشتی شەقام ئەخاتەژێرپرسیارەوە، هەرکاتێک لەهەناوی کۆمەڵگا فشارێکی مەدەنی

خۆرسک بەئاراستەی بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری کۆمەڵانی خەلک دروستبوو، سنووری داواکاریەکان فراکسیۆنی پارتەکوردیەکانی هەرێمی کوردستان و پەرلەمانی ئیراقی تێپەراند، بەرەیەکی بەهێزی پەرلەمانی بەرێکەوتن لەسەر چەند خالێکی هاوبەش ، دوورنیە دەستێوەردانی دەرەکی و پاراستنی شکۆی سیادەی دەوڵەوت و گیانی هاولاتیانی گوندو دێهاتەکانی سەر سنوور کاری لەپێشینەی هاوپەیمانیەتەکە بێت . بەمەش دوورنیە بەهاوکاری هاوپەیمانان سەرەتایەک بۆ بیرکردنەوە لەدەستپێکردنی پرۆسەی ئاشتی لەباکوری کوردستان چارەسەری ڕیشیبێت. بێگومان ئەم هەنگاوە چارەسەرێکی ڕیشەیی سەردەمیانەیە بۆئەو□ی ل□ر□گای کورد پ□شینەی قۆناخی لۆبیکردن کێشەی نەتەوەکەی لەرۆژهەلاتی ناوەراست بگێن□ت□ □ترۆپکی ئامانج. هیوای قەدەری ئەستێرەی بەختی ئەم نەتەوە ستەمدیدە ئەگەر لەهەوری ڕەشی خیانەت رزگاریبێت، و پێشئەوەی بۆ چارەسەری ڕیشەی ئاراستەی سیاسی کۆشکی سپی و کۆنگرێسی ئەمریکا و نەتەوە یەکگرتوەکان و یەکێتی ئەروپا لە بەرژەوەندی کورد بریارە چارەنوسسازەکان یەکلابکاتەوە، دەبێت شێرپەنجەی دەستی خیانەت لەناو خوێنی کورد ڕیشکێش بکرێت!

کورد و نەفرەتی جوگرافیا یاملھۆڕی و ناکۆکی.. رەسوڵ بۆسکێنی

کورد نەتەوەیەکی ئازا و قارەمان و نەبەردە، بەدرێژایی مێژوو دراوسێکانی بەئازا و شەڕکەر ناویان بردوون، تەنانەت زۆربەی گەڕیدە و ڕۆژهەڵاتناسەکانیش لەمەڕ ئازایی و قارەمانی و سوارچاکی، گەواهی ئەوە دەدەن، کە کورد گەلێکی ئازا و شەڕکەرن و سەر بۆ هیچ کەس دانانەوێنن، شەرەفخانی بدلیسی دەربارەی ئاکاری کورد دەڵێت: کورد گەلێکی ئازا و قارەمانن و سەر بۆ کەس ناچەمێنن، شکۆمەندی نەفسیان بەرزە و بۆ بژێوی ژیان دەست لەکەس پان ناکەنەوە، کورد ئەگەر باری ئابووری خراپ بوو، پێی باشترە زوڵم لەخەڵك بکات، وەك ئەوەی دەست لە خەڵك پان بکاتەوە، لەبەر ئەوە هەر کات برسی بوو،

دەست دەداتە چەکەکەی و دەچێت بە زۆر نان لەخەڵك دەستێنێت، بەڵام بەلایەوە شەرمە سواڵ بکات و دەست لەبەر خەڵك پان بکاتەوە، کوردەکان ئەگەر ئاکارێکی ناپەسندیان هەبێت، هەر ئەوەندە کەسیان سەر بە کەسیان ناچەمێنێت و بە یەکتر نایەنە بەرکەمەند و هەروەك تاکە تاکە هەر کەسە بیر لەسەربەرزی خۆی دەکاتەوە، بەتێکڕایی بیر لەسەربەندی تێکڕایی ناکەن و پشتی یەکتر ناگرن و نابنە یەك. دەربارەی ئەم ئاکارە ناڵەبارەیانەوە مامۆستا (مەلا سعدالدین) فێرکاری سوڵتان مرادخانی عوسمانی بووە، لەناو مێژووی تورکییەکەیدا کە بۆ عوسمانیانی داناوە، لەمەڕ کوردیشەوە دواوە، دەڵێت: هەموو کوردێك بۆ خۆی سەربەخۆیەکە و ئاڵای ملهوڕی و زۆرداری بەرزکردەتەوە و لەناو ئەو شاخ و کێوانەدا بەسەربەستی دەژی، ئەگەر سەرنج بدەینە باری یەکدی گیری و هاوبیری و هاوکارییانەوە، تەنیا لەشادی و ئیمان هێناندا نەبێت، لەهیچ شتی تردا یەکناگرنەوە.

مرۆی کورد هەر لەو کاتەوەی خۆی دەناسێت و هەست بەچاکە و خراپە دەکات، خۆی بەمەزن دەزانێت، حەز دەکات پێی بووترێت قارەمان و ئازا و شەڕکەر، هەر ئەو هەستەشی وای لێ کردووە، لەبەرامبەر نەیار و دوژمنەکەیدا چالاك و زەبر وەشێن بێت، ئەو هەستەی وای کردووە زۆر لەخۆی ڕازیە و خۆی زۆر پێ لەتورك و عەرەب و فارس باشتر و پیرۆز تربێت، لەئەنجامدا ئەوە ویستی ملهوڕی و توند و تیژی و شەڕانگیزیە.
میر شەرەفخان و سەیدا ئەحمەدی خانی تاوانی یەك نەگرتن و لێك دووریمان دەخەنە سەر ملهوڕی و لاساری و دەمار ئەستوریمان، پەروەردەکرانی هەزار ساڵەمان دەڵو چاڵەی خستوین و ئەوەی پێ کردووین کە کردوویە، و چاوبەستن و گزی کاری بەدکار و نالەباران بەو دەردەی بردووین. ئەوەندەی چۆی شاخ و چیا و کەژ و زۆری خوێی ڕووبارەکانمان، وەك دەڵێن نەفرەتی جوگرافیا بونەتە لەمپەر و بەرگری بەیەك نەگەیشتن و تێك نەگەیشتنمان، سەد ئەوەندە و زیاتریش بەندوباوی پێ تەفرەو ژەهراوی برایانی دەم گەرم و دەسبڕ و ئاشنایەتی بەدیمەن جوان و بن شێ، ئەو پەندەیان پێ داوین و لەو بەند و داوەدا شەتەك دراوین و تائێستاش هەر بەدیلی و خاکەساری ماوینەوە.

ئەو ڕەفتار و داب و نەریتانەی ئاماژەمان پێدان کۆمەڵێك هۆکاری کۆمەڵایەتی و سروشتی و جوگرافی هەن کار لە ڕەفتار و سروشت و دابوونەریتی گەلان و ڕواڵەتی ژیانیان دەکەن، گەلی کوردیش یەکێکە

لەو گەلانە، هەڵکەوتەی نیشتمانەکەی لەنێوان دوژمنە دەڵڕەش و سەرختەکان دەورە دراوە، جگەلەوەش چیا بەرزەکان و دەشتە بەرینەکان و دۆڵە قوڵەکان و ڕووبار و ڕێچکە دژوارەکان و ئاوهەواکەی وای کردووە وازی جەنگ و یاخی بوونیان هەبێت، توێژەرێك ئاماژە بەوە دەکات سەربەفڵان بوون (التبعیە) بەکردەوە لای ژمارەیەکی زۆر لە خێڵە کوردییەکان نادۆزرێتەوە، شەرەفخان ئەم سیفەتەی لە واقیعدا بەرجەستەکرد لە کتێبەکەی، بابەتی کتێبەکەی تایبەتمەندە بە وردەکاری ئەم ناکۆکی و ململانێیانە، شەڕ ئەو مۆتەکەیەی وازی لە مێژووی کورد نەهێناوە، بەدرێژایی چاخ و سەردەمەکان یەخەی کوردی گرتووە و کەنەفت و ماڵوێرانی کردووە، تا ئەو ڕادەی لەبەرامبەردا وتراوە: (چۆن کورد و چیا لەیەك جیانابنەوە چەك یان کوشتار و کوردیش لەیەك جیانابنەوە) هەر دەبێ زۆر هۆکار و هۆ هەبن کۆبووبنەوە، بۆ ئەوەی وا بکەن کورد وازو و ئاراستەی بەرەو کوشتار و جەنگی بەردەوامەوە بێت، هۆکاری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی لەتەك هۆکاری ناوخۆیی هەروەها سیاسەتی نێودەوڵەتی بەرامبەر بەکورد هۆیەك بووە لە هۆیەکان، هەموو ئەو هێزانەی کوردستانیان داگیر کردووە، نیازیان پاك نەبووە، بەرامبەر بەکورد تەنیا مەبەستیان هێنانەدی ئامانج و بەرژەوەندییەکانیان و بن پێ خستنی مافەکانی کورد بووە، لەبەر ئەم هۆیە کوردان تێکۆشان و بەچڕی وەڵامی ئەم خاڵەیان داوەتەوە.

سەبارەت بەجیاجیایی پەرت و بڵاوی و یەك نەگرتن، لەنێو کوردا نەیاری و ناکۆکی و ڕاڕایی بەتوندی هەیە، عەمری ئاماژە بەوە دەکات و دەڵێت:" کوردان خەڵکێکی زۆرن و لەژمارە نایەن، گەر شمشێری ناکۆکی و شەڕەنگێزی نەبووایە، کەبەئاگاکەیان دەیاندروێتەوە و خەوتووەکەیان بەئاگادێنێت، وڵاتانیان دادەگرت، وا باسیان دەکرێت، خاوەن ڕای جیاجیا و یەك ڕا و وشەنین، ئەم ناکۆکیە لەنێوانیاندا شمشێرێکی لەکالان دەرهاتووە و خوێنڕشتنی بەردەوام و بێ سیستەمی باو" هەتا شەرفخانیش ئەم سیفەتەی لەزۆر شوێندا دووپات کردۆتەوە، لەکتێبە نایابەکەی(شەرەفنامە)دا دەڵێت:" کورد لەسەر ناکۆکی و دووبەرەکی ئەفرێندراون، پشتی یەك ناگرن و گوێڕایەڵی یەکترنین، پەیوەستی یەکێتی و ڕێککەوتنیان نییە"، سەرەڕای ئەوەی دەقێك لەمێژوونووسی تورکی سەعدەدین خواجە دەگوازێتەوە، کە ئەم سیفەتە باس دەکات و دەڵێت: "کورد خاوەن ڕای سەرەڕۆن، هەریەکەیان هەر بۆ خۆیەتی… لەسەر هیچ شت یەك ڕانین، جگەلە وشەی شادە نەبێت)، فرەزان ئیدریسی بەدلیسی لەم بارەیەوە دەڵێت: "ئەم میرانە ژمارەیان زۆرە، خۆویست و خۆخوازن، گوێڕایەڵی یەکترنین".

سەرەڕای ملهوڕی و خۆخۆری کورد، سروشتی وڵاتەکەی، هۆکارێکی تر لەنەفرەتی جوگرافیا هەڵکەوتەی نیشتمانی کوردە، لەنێوان زلهێزەکاندا، بەدرێژایی مێژوو خاکی کورد گۆڕەپانی شەڕی نێوان زلهێزەکان بووە، شەڕی گەورەی نێوان فارس و عەرەبە موسڵمانەکان لەسەر خاکی کورد بوو، شەڕی دوور و درێژی فارس و ڕۆمەکان و ڕۆژئاوا لە کۆندا مەیدانی جەنگەکە خاکی کوردستان بوو، تەنانەت لەشەڕێکدا ئەسکەندەری مەکدۆنی لەسەرخاکی کورد کۆتایی بەدەسەڵاتی دارای پاشای فارس هێنا، گۆڕەپانی نێوان فارس و عوسمانیەکان بێگومان خاکی کوردستان بوو، تەنانەت سوتەمەنی ماکینەی شەڕەکانیش بە لایەنی ماڵی و گیانی کورد تەواو دەبوو، هەر ئەوەش بووە هۆی لەت لەتکردن و دابەش کردنی خاکەکەی.

هەموو ئەو جەنگە دوور و درێژانە گەلی کوردیان ماندووکرد و نەیتوانی بپەڕژێتەسەر ئەوەی بیر لە داهاتووی خۆی و ڕزگارکردنی نیشتمانەکەی بکاتەوە، سەرەڕای ئەوەش باڵادەستی بێگانە وای کردووە هەمیشە کەلتوری نەتەوەی سەردەست و نەریتەخراپەکانی خۆیان لەخیانەت و درۆ و خەڵەتاندن و بێ متمانەیی و داونانەوە بۆیەکتر بەسەر گەلی کوردا بسەپێنن، بەشێك لەڕێگای ناچاری و بەشێکشیی لە ڕێگای ماڵ و سامان و دەم چەورکردن، توانیویانە هەر زلهێزەی بەشێك لە گەورە و سەردارانی کورد بخاتە لای خۆی و لەکاتی شەڕی خۆشیاندا کوردەکان بکەن بەگژیەکتردا، ئیتر بەدرێژایی مێژوو دووبارە بوونەوەی ئەمە لەسەر ئەو بارە ڕاهاتوون و بەلایانەوە ئاساییە ململانێ و کەڵەوەکێشی لەگەڵ یەکتربکەن و لەسەر سفرەو خوانی دوژمنەکانیان دابنیشن بەشانازییەوە کێشە و شەڕ و ململانێکانی نێوان خۆیان و یەکتر بۆ پەسندی دوژمنەکانیان درێژە پێ بدەن، بێگومان هەتا لەسەر ئەو ئاکار و نەریتە خراپانە بەردەوام بن، ئەم نەفرەتە بەرۆکیان بەرنادا و لەکۆڵیان نابێتەوە، بەڵام ئایا تاکەی کورد وەهاگا دێن و هێندە هزر و ئاوەز پەیدادەکەن، چیتر بەرژەوەندی خۆیان و وڵاتەکەیان نەکەن بەقوربانی ملهوڕی و ناکۆکی نێوان خۆیان بۆ بەرژەوەندی نەیار و دوژمنەکانیان.

رۆمان/ رۆبنسن کرۆسۆ- نووسینی: دانێڵ دیفۆ/ و: د. محەمەد عزیز

بۆ [خوێندنەوەی ئەم رۆمانە کلیکی ئێرە بکەن..]

ئێران ترسناکترین ئەمپریالیزمە و عێراقی داگیرکردووە.. نووسینی: زەکی رەزا.. و: رەزا شوان

ئێران لە رێی هزر و رۆشنبیری و مەزهەبییەوە عێراقی داگیرکردووە. داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئیمپریالیزمی ئێرانییەوە، داگیرکردنێکی ماوە درێژ دەبێت، شوێنەوار و زیانەکانی، لە هەموو شێوە ئیمپریالیزمە نوێ و کۆنەکان زیاترە.
کێشەی گەورەی گەلان، لە رووبەڕووبوونەوەی داگیرکردنی ناسەربازی دایە. عێراق لەژێر بەزەیی ئیمپریالیزمدا، بە دەستەکەڵی و چاوپۆشینی ناوخۆیی، بووە بە بازاڕی ساغکردنەوەی بەرهەمەکانی ئێرانی داگیرکەر و ولاتانی تری ناوچەکە.
دوور لە سۆزداری، لەگەڵ لۆژیک و روانینێکی بێ لایەن لە عێراقی ئەمڕۆدا، دەتوانین ئەوە بڵێین، کە تا رادەیەکی دوور، عێراق لەژێر ئیمپریالیزمێکی چاوچنۆک و دڕندەدا دەناڵێنێت. داگیرکەری ئەمڕۆی عێراق، ئەو داگیرکەرە نییە، بەو شێوەیەی کە ناسراوە. داگیرکردنی دەوڵەتێک لە لایەن دەوڵەتێکی ئیمپریالیزمەوە، بە دزینی سامانەکانی، واتا وەک ئیمپریالیزمی کۆن کە کاری بە نیشتەجێکردن لە وڵاتی داگیرکراودا دەکرد و سامانەکانی دەدزی، گەرچی ئەم کارە لە عێراقی ئەمڕۆدا، لێکۆڵینەوە هەڵدەگرێت. بەڵام لە ئەمڕۆدا، بوونی ئیمپریالیزم لە عێراقدا، ئیمپریالیزمێکی تازەیە. وەکو ئیمپریالیزمی

ئەورووپی وایە، لە داگیرکردنی دەوڵەتە دواکەوتووەکان لە ئاسیا و ئەفریقادا. بە تایبەتیش لە دوای شۆڕشی پیشەسازیدا، بۆ دۆزینەوەی بازاڕ بۆ ساغکردنەوەی بەرهەمەکانیان. و گەڕان بە دوای کاڵای خاوی هەرزادا. ئەم کارەش بە پرسیار نییە بە لێکۆڵینەوە لە دۆخی عێراق.
بەڵام بە درێژایی مێژوو هیچ دەوڵەتێکی داگیرکراو ملکەچ نەبووە. بە شێوەیەک لە شێوەکانی بەرگری چەکداری، لە دژی داگیرکەران بەرگرییان لە وڵاتەکانیان کردوون. گەلی عێراقیش لە رووبەڕووبوونەوەی بەریتانیای داگیرکەر دوانەکەوت، لە کاتی شۆرشی (١٩٢٠) دا، بەرگرییان لە عێراق کرد. لە دوای ساڵی (٢٠٠٣) ەوە. گەلانی عێراق لە خەباتێکی نیشتمانیدا، رووبەڕووی ئەمریکای داگیرکەر بوونەوە.
گەر بە مێژووی بەرنگارییەکانی گەلاندا بچینەوە، لە رووبەڕووبوونەوەی داگیرکەراندا، سەرەڕای چەندین کاروانی قوربانیدان، کۆڵیان نەدا و لە دواییدا سەرکەوتن و گەیشتن بە ئامانجەکانیان. ئەو گەلانەی کە بە هەزاران قوربانییاندا و شارەکانیان کاولکردن، لە پێناوی ئازادیدا، بەرگرییان گەل و نیشتمانەکەیان کرد، بۆ نموونە، گەلی ڤیتنامی لە ڤیتنامدا، لە گرنگترین جەنگدا، کە هەردوو شەڕەی هزری و رۆشنبیرییە. لەم دوو جەنگەدا نەیان دۆڕاند. بە کردەوەیی ریگای لە بەردەم سەربەخۆیی بۆ واڵاکردن، بەرەو بنیاتنانەوەی وڵاتەکەیان هەنگاویان نا.
ئایا عێراقی ئەمڕۆ دەوڵەتێکی سەربەخۆیە؟ رێمان پێبدەن بە شێوازێکی تر ئەم پرسیارە بکەین. ئایا عێراق دەوڵەتێکی داگیرکراوە؟
بە تیۆری لە دووای گرتبەری رێوشوێنی چوونە دەرەوەی هێزەکانی ئەمریکای داگیرکەر لە عێراقدا، عێراق بە دەوڵەتێکی سەربەخۆ دادەنرێت. ئەندامیشە لە رێکخراوە جیاوازەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەندامیشە لە ریکخراوە جیاوازەکانی دەوڵەتە ناوچەییەکان. بێگومان ئەمانە ئاماژەن بە سەربەخۆیی عێراق. بەڵام ئایا بە کرداری عێراق دەوڵەتێکی سەربەخۆیە؟ یان هێشتا لەژێر حوکمی ئیمپریالیزمدا ـ نەک ئیمپریالیزمی ئەمریکی ـ دەناڵێنێت؟
لە میانەی راستیی سیاسی و ناسەقامگیری و لاوازی ئابووری لە عێراقدا و هەرەسهێنانی بەڵکو لە رستیدا تێپینی ژێرخان و دواکەوتنی بەرهەمهێنان. عێراق لەژێر بەزەیی ئیمپریالیزم دایە. بە دەستەکەکەی ناوخۆیی، عێراقی کردووە بە بازاڕێک بۆ

ساغکردنەوەی بەرھەمەکانی. ئەم شێوە ئیمپریالیزمە، شێوەیەکە لە شێوەکانی ئیمپریالیزمی تازە. وەکو پێشتر وتمان، لە دوای شۆڕشی پیشەسازیدا
لە ئەوروپا سەری ھەڵدا.
گەر ئیرادەیەکئ سیاسی ھەبێت و بتوانن لە گرێکوێرەکانی رابردوو رزگاریان ببێت، دەکرێت سەرکردە گەلێک کە رێز لە ئیرادە گەلەکەیان بگرن، کە ھاوبەستەبوونیان بۆیان ھەبێت. بە دڵسۆزییەوە رووبەڕووی ئەم شێوە ئیمپریالیزمە ببنەوە.
بەڵام کێشە گەورەکەی گەلان لە رووبەڕووب□وونەوەی داگیرکەرێکی ناسەربازی نییە، یا بۆ گواستنەوەی داگیرکارییەکی ناراستەوخۆ. بە تایبەتیش کە داگیرکەران کەرستەیەکی رێکخراوەیی ھزری و رۆشنبیری و کۆمەڵایەتیان لە بەشێکی عێراقدا ھەبێت. لەسەرجەم ولاتیشدا بێس□ پێنن. بۆ بوونی دایەنگەیەکی کومەڵایەتی بۆ ئەم رێکخراوەییە. ئەوە ئەم شێوە ئیمپریالیزمە کە لە ئەمڕۆدا رووبەڕووی عێراق بۆتەوە. سەرەڕای فاکتەری ئاینی مەزھەبی و نەتەوەیی و گۆڕانکاری کە رووبەرووی عێراق بوونەتەوە.
ئێران لە کاتی شەڕی عێراق و ئێراندا، بوونی ئۆپۆزسیۆنی ئیسلامی (شیعی) و پەیوەندییەکانی لەگەڵ سەرکردەکانی کورد و ئامانجە نەتەوەییەکانی کوردی، بە شێوەیەک و بە رادەیەکی زۆر قوستەوە. تا رادەیەکی دیاریکراویش توانی لە ئەم حیزبانە و جەماورەکانیان، تۆڕی ھەواڵگری و سیخوڕی پێکبھێنێت و کار بۆ بەرژەوەندییەکانی بکەن. لەژێر فەرمانی ئەواندا بن. بە تایبەتیش ھێزە شیعییەکان، کە لە دوای داگیرکردنی ئەمریکا، رژێمی بەعسی لە دەسەڵاتدا نەمان. لە سایەی نەزانین و دواکەوتوویی و ناشارەزایی ئەمریکا لە سروشتی پەیوەندییە سیاسییەکان و کۆمەڵایەتییەکان و رۆشنبیرییەکان و ھزرییەکان و ئاینییەکان، بە تایبەتیش لە بارەی پەیوەندی شیعە مەزھەبەکانی عێراق لەگەڵ ئێراندا. ئێران ھ□زموونی خۆی سەلماند و لە رێی لایەنگیرەکانییەوە لە عێراقدا، بۆشای سیاسی پڕکردەوە. ھێزە کوردییەکانیش لە بەڕێوەبردنی عێرقدا، لە میانەی قبوولکردنیان بە پشکایەتی تایفەگەری و نەتەوەیی بە پرۆژەکەی ئێران رازی بوون. سون□□کانی عێراقیش تامی ئەوەیان چەشت، کە عێراقی ئەمڕۆ ببێت بە ژێردەستەی داگیرکەری ئێرانی، لە رووه ب□□یاری سیاسی و پاشکۆئ ئابوورییەوە. بە بازاڕکردنی عێراق بۆ فرۆشتنی کاڵای ئێرانی ولاتانه تری ناوچەکە.
بەڵام ئایا ئەمە گەورەترین مەترسییە کە رووبەڕووی عێراق و

گەلەکەی بێتەوە؟

مەترسی گەورەی داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئێرانەوە، قورخکردنی بڕیارە سیاسییەکانی ئەمڕۆ نییە، سەرەڕای مەترسییەکانیان. ترس لە ژمارەی میلیشیاکانیان کە هاوبەستەبوونیان بە ئیران هەیە یان نییانە نییە، کە ناتوانن لە کۆگردی شیعەکان بە چاودێری ئێران دەربچن. ترس لەوەشدا نییە، کە عێراق ببووە بە بازاڕێک بۆ کاڵا و بەرهەمەکانی ئێران و دەوڵەتانی تری ناوچەکە.

بەڵکو مەترسییە گەورەکە لە داگیرکردنی هزری و ڕۆشنبیری و مەزهەبی دایە.

ئێرانی ئەمڕۆ، ڕۆشنبیری ئاینی تایفەگەری بەسەر عێراقدا سەپاندووە. لە میانەی ناوەندە ڕۆشنبیری و ئاینی و قوتابخانەکانی کە لە پارێزگاکانی خوارووی عێراقدا، کە شارەکانیان شیعەن. بە تایبەتیش لە شاری (بەسرە)ی سنووریدا. هەروەهاش لە لایەن باڵە سەربازییەکان و میلیشیاکانییەوە، لە ناوچەکانی دەوروبەری بەغدا و پارێزگاکانی دیالە و سەلاحەدین و کەرکووکدا، گۆڕانکاری دیموگرافی دەکات. بەڵکو لە دەشتی (نەینەوا) شدا دەستی بەسەر ناوچەکانی کریستیانەکاندا گرتووە.

ئەوەشی کردووە و دەیکات، بە ئاسانکاری لە لایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە، بە ئاسانی (ڕەگەزنامەی عێراقی) یان بە هەزار گەر زیاتر نەبن، بە شیعەکانی ئیرانییان بەخشیون. ئەمەش لە پێناوی دوو مەبەستدا، یەکەمیان: بە گۆڕینی دیموگرافیای عێراق. دووەمیشیان: ئەو ئێرانییانەی کە ڕەگەزنامەی عێراقییان وەرگرتووە، سەنگێکی هەڵبژاردن و میلیشیاییان هەیە. سیخوڕیش بۆ ئێران دەکەن. هەروەها دەستیشیان لە ئاژاوەگێڕی و تێکەدا هەیە.

لە میانەی داگیرکردنی هزر و ڕۆشنبیری و مەزهەبی عێراق لە لایەن ئێرانەوە، ئیمپریالیزمی ئێرانی لە عێراقدا، بە ئیمپریالیزمێکی درێژخایەن دادەنرێت. شوێنەوارە زیانەکانی، زۆر لە زیانەکانی هەموو شێوەکانی ئیمپریالیزمی تازە و کۆن زۆر زیاترن.

بۆ ئەوەی عێراق لە کارەساتەکانی ئەم ئیمپریالیزمە ڕزگاری بێت، گەلی عێراق پێویستی بە ڕاپەڕینێکی هزری ڕۆشنبیری هەیە. لە سایەی دەسەڵاتێکی ژیر و دڵسۆزدا. لەوانەیە بۆ ڕزگاربوون لە کاریگەرییەکانی ئەم ئیمپریالیزمە، چەند دەیەیەکی پێبچێت. بە تایبەتیش ڕێژەی هۆشیاری زۆر قەتیس

ماوە لە بەردەم بڵاوبوونەوەی چەمکی نەزانین و دواکەوتندا، بەتایبەتیش دواکەوتنی ئایینی.
کە ئێران لە رێی نۆکەرەکانییەوە، بە شێوەیەکی بەرنامەڕێژی پاڵپشتی لێدەکات.

(*) نووسینی: زەکی رەزا .. وەرگێڕانی: رەزا شوان

دەقی ئەم نووسینە لە رۆژی (١٢/ یانوار/٢٠٢٢) لە سایتی (میدل ایست اونلاین) دا
بە زمانی عەرەبی بڵاوکراوتەوە. بە دەستکارییەکی کەمەوە، وەرمگێراوە بە کوردی
رەزا شوان

سەرنجێک دەربارەی شیعری (شەڕە پشیلە)ی نارین ڕۆستەم.. سروشت نەوزاد

شیعری (شەڕە پشیلە) چارەنووسەکی باشی نییە. یەکەمجارەم شیعرێکی کوردی سوریالیانە ببینم بەهەمان تایبەتمەندی شیعری سوریالی: شێوازی وێناسازی و داڕشتن، بەگەڕخستنی خەیاڵ و سوریالیبوونی دێڕ، تێڕوانین و جیهانبینی.

شەڕە پشیلە شیعرێکە زیاد لە مەوداو ئاستێکی هەیە. لە ئاستێکدا جوڵەو دەرکەوتەی شیعرێک دەبینین، وا دەردەکەوێت بە دووی ناسنامەیەکدا بگەڕێت، بەڵام ناشیەوێت هیچ ناسنامەیەکی هەبێت. شاعیر نیگەرانە لە نەگۆڕانەوەی (شەڕە پشیلە). ئاماژی (شەڕە پشیلە) لێرەدا ئاماژەیەکی ڕوون و یاخیانەیە بە خواستی بەشوناسی و تاکێتی. بۆیە نیگەرانیەکە نیگەرانییەکە بۆ ئەو دۆخ و ژینگەیەی کە (شەڕە پشیلە) ناخوێنێتەوە، هەروەها جیهانبینییەکەی ڕەتدەکاتەوە.

ئاستێکی دیکەی ئەم شیعرە کە ئاماژەکانی کاڵ دەرکەوتوون، ئاستێکی جێندەرییە. واقیعێک دەردەکەوێت بە شێوازێکی هونەریانە کێشەی

جێندەریی کۆمەڵگای کوردی و لێکەوتەکانی ت□ه□ک□ش بە وێنای سەرنجڕاکێش و زیهنی دەبن.

لەم ئاستەدا سوبێکتی شیعری دەبێتە سوبێکتێکی ڕەگەزیی مێینەیی. ئەو شیعرەی کە (لە قاپووتێکی دەستی دوو دەپژمێت) هەمان سوبێکتی م□ینەو گیروگرفتەکانیەتی لە کۆمەڵگایەکی وەهمی و سەلەفی و پۆلیسیدا.

لێرەشدا (شەڕە پشیلە) دەبێتە پرسێکی ئاڵۆزی مێبوون، کە فڕێدراوەتە لێواری زەلکاو، ڕەهەندی وجودی و مرۆییەکەی ون دەبێت و ناگەڕێتەوە.

دیسان لێرەدا مەسەلەی ناسنامە لە گۆڕێدایە:

جیا لەوەی سوبێکتی مێ وەک ڕەگەزی دووەم (لە قاپووتێکی دەستی دوو/ شیعرێک پژمی) پیشان دەدرێت، هاوکات گرفتی ناسنامە و بێناسنامە بوونیشی پرسێکی دیکەیە.

بێشوناسی مێ لە شیعرەکەدا گرێدراوی ئەو شوناسەیەتی کە لە تێڕوانینی ئەوی دیکەدا(عەریزەنووسان و ئەرشیفەکانیان، پۆلیسانی ژینگەو دارودەستەکانیان) هێشتا جنۆکەی لێ دەرنەکراوە.

بەتاڵیی.. کەنعان مدحەت

نیوەی تەمەنی بە خوێندن بەسەر بردووم
ملیۆنەها وشە گریاندوومی و
هەزارەهاش
خستومیانەتە کەنین و
قاقا
داخی گرانم
کات وا مێشکی گسک داوم
پەی بە یەک لەو وشانە نابەم ڕاستمکەنەوە

کۆی ئەو دوو کچەی کە
شۆخە قژ زەردەکەی پشتی تێکردم و

کاڵ ئەسمەرە تێگلاوەکەی

- – لە ترس دایکیا
  لە مابەین دەرگای حەوشە و پەردەی دەرگادا
  شاردمییەوە و خۆشی ویستم
  دەکاتە منی؛
  شەقشەقەی دەستی تەنیایی

چارەنوسی من و
هەردوو کچە دۆڕاو و براوە
هێشووە مێژوویەکی وەک نەبوو
یا ئاراستەی میلی کاژێرێکی
یاخی لە پشو و
دژ بە سوڕی پاشە و پاشە

رازەکانی ئەوین و هەناسەکانی دەریا-3-.. تێکست: ستیڤان شەمزینی

رازی سێیەم

ئەی مەرگ لێگەڕێ
با رازەکانی ئەوین بۆ مانگەشەو باس بکەم
با هەناسەکانی دەریا لە شەپۆلەکاندا هەڵمژم
با لە مەیخانەی عەشقدا پێکی توانەوە بنۆشم
ئەی مەرگ لێگەڕێ
با گۆرانی بۆ ئەو گوڵە بڵێم
لە رۆحی یاردا چرۆی کردووە
با شیعر بۆ ئەو ئەستێرانە بنووسم
وەک پاساری لە شەوانی تەنهاییمدا دەجریوێنن
با ئەشک بۆ ئەو کۆترە سەرگەردانانە بڕژم
لە کاروانی عەشق جێمان و

بە دیار وەسوەسەی ئینتیحارەوە سەریان نایەوە

من دزیم لە گەنجینەی عەشق کرد
سۆزی شمشاڵێکم دزی
شەوانی مەنفای ئەهێنایە سەما
فرمێسکی ژنێکی رووتم دزی
خۆی لە نوری خودا هەڵدەکێشا
من دزیم لە گەنجینەی خودا کرد
بارانێکی قەشەنگم دزی
وەک جامە شەراب لە چاوی
ژنێکی کۆچەریی ئەڕژا
ئەستێرەیەکی ئارامم دزی
لە ژێر تاڤگەی تیشکەکانیدا
شەهوەت و هەوەسی لێ ئەچۆڕا

لە مەملەکەتی رۆشناییەوە هاتووم
هاتووم بۆ ئەوەی
خەنجەری رووناکی لە جەستەی
ئیبلیسی تەنهایی بچەقێنم و
بە پەنجە گوڵگوڵییەکانی موحیبەت
سەمفۆنی عەشق بژەنم
لە کیشوەری تیشکەوە هاتووم
هاتووم بۆ ئەوەی
بە پێنووسێکی نورانی
مێژووی تاریکی فیراق بنووسمەوە و
بە ماچێکی ئێجگار تامەزرۆ
رووبارێک لە لەزەت بخەمەوە

بەم رۆژگارە بە دواتەوەم، بەڵام تۆ
وەک نەورەسێکی تەلیسماویی
بە باڵێکی ئەفسوناوییەوە لە فڕیندایت
منیش لە سەرزەمینی روئیاوە
وەڵی باڵێکی قەقنەسیم بمگەیەنێت

بە هەرەمی ئاوەدانی ئایندەت
بەم ڕۆژگارە بەدواتەوەم، بەڵام تۆ
وەک دەریایەکی یاخیبوو
بە شەپۆلە تووڕەکانتەوە لە هەڵچووندایت
منیش بە سەدای بریسکاویی خەیاڵ
دڵی نووستوی تۆم بێدار ئەکردەوە

هەناسەکانی تۆ بۆنی دەریای لێ دێت
دەریایەک پڕ لە شەپۆلی گومان
دەریایەک پڕ لە پشکۆی دڵشکان
دەریایەک پڕ لە یادگاریی غەمبار
دەستەکانی تۆ بۆنی دەریای لێ دێت
دەریایەک ماندوو لە درۆی پیاوان
دەریایەک تووڕە لە ژانی سەفەر
دەریایەک پڕ لە بەلەمی چاوەڕوانی
تۆ خۆت دەریایەکی گەنجیت
ئالوودە بە خەونێکی پیرەوە

بیرم دەکردەوە تۆ کێی؟
هەر جارەی خەیاڵێک ئەیبردمەوە
جارێک ئەموت تۆ لەگەڵ باران باریویت
جارێک ئەموت لە تیشکی هەتاو جیا بوویتەوە
جارێکی تر گومانی ئەوەم دەکرد
تابلۆیەکی بە فڵچەی فەنتازیا ڕەنگ کراویت
بیرم دەکردەوە لە کوێوە هاتوویت؟
هەر جارەی خەیاڵێک ئەیبردمەوە
جارێک ئەموت لە باوەشی جوانییەوە هاتوویت
جارێک ئەموت لە دەربەندی خەیاڵەوە هاتوویت
جارێکی تر گومانی ئەوەم دەکرد
فریشتەیەکی لە نیشتمانی زامدارەوە هاتوویت

نازانم چۆن پێت بڵێم، ئارەزوومە
وەک کلوە بەفر بەسەر ئاگری سینەتدا ببارێم

بە مقەستی شیعر کراسی شەرمنیت بدڕم و
وەک چەند دڵۆپە فرمێسکێکی قەتیسماو
بڕژێمە چاوە ئاگرینەکانتەوە
نازانم چۆن پێت بڵێم، ئارەزوومە
وەک موچڕکەیەک بە لەشتدا تێپەڕم
بە دەستی قەدەر دار گێلاسی عەشق
لە ناو هەناسەکانتدا بڕوێنم و
وەک نامەیەکی تازە گەیشتووی دڵداریی
بە تامەزرۆییەوە بمخوێنیتەوە

ئەوەی لە کۆتاییدا ئەمێنێتەوە
بارانی چاوەکانی منە
کە هەرگیز خۆش ناکاتەوە
راوەستانی ئەبەدیی منە
لە تێرمیناڵی چاوەڕوانیدا
مەیینی خوێنی منە لە بەستەڵەکی مەنفا
ئەوەی لە کۆتاییدا ئەمێنێتەوە
ئاوە نەدانەوەی تۆیە
لە گمەگمی شیعرەکانم
خەنجەری تۆیە
لەسەر ملی کۆتری ئاواتم
بێدەنگی وەحشەتناکی تۆیە
لە ئاست ناڵە ناڵی خەونە سەوزەکانم

لە چاوی تۆوە ئەڕوانمە
ئەو ئاوێنانەی درزی زەمەن لە دڵیاندایە
ئەو ماسیانەی لە بێدەنگی دەریا بێزارن
ئەو تیشکانەی لە باوەشی ئەستێرەوە ئەڕژێن
ئەو شیعرانەی چاویان فرمێسکی تێزاوە
لە چاوی تۆوە ئەڕوانمە
ئەو پەروانانەی بە پێکێک عەشق سەرخۆش ئەبن
ئەو زریانانەی بە نیگایەک هەور ئەبنەوە
ئەو باخانەی گوێ لە گۆرانی پاسارییەکان ئەگرن
ئەو تریفانەی، خۆشەویستی سەوداسەری کردن

هێشتا هەست بەوە ناکەیت
خەریکە لە رێگە پێچاوپێچەکانتدا ون ئەبم
خەریکە دەبمە رۆمانێکی نەنوسراو
خەریکە دەبمە قەسیدەیەکی کزۆڵە
خەریکە ئەبمە دەریاوانێکی یاخی و
مەرجان لە قووڵایی رۆحتدا ئەدۆزمەوە؟
هێشتا هەست بەوە ناکەیت
خەریکە دەبمە دەنگی گریانێکی دوور
خەریکە دەبمە ئیسماعیلێکی سەربڕدراو
خەریکە دەبمە حکایەتێکی خنکاو
خەریکە دەبمە گۆڕستانێکی لێڵ
پڕ لە خەون و رووناکی کوژراو؟

هێشتا هەست بەوە ناکەیت
خەریکە لە رێگە پێچاوپێچەکانتدا ون ئەبم
خەریکە دەبمە رۆمانێکی نەنوسراو
خەریکە دەبمە قەسیدەیەکی کزۆڵە
خەریکە ئەبمە دەریاوانێکی یاخی و
مەرجان لە قووڵایی رۆحتدا ئەدۆزمەوە؟
هێشتا هەست بەوە ناکەیت
خەریکە دەبمە دەنگی گریانێکی دوور
خەریکە دەبمە ئیسماعیلێکی سەربڕدراو
خەریکە دەبمە حکایەتێکی خنکاو
خەریکە دەبمە گۆڕستانێکی لێڵ
پڕ لە خەون و رووناکی کوژراو؟

ونبوون.. سەردار جاف

کە جگەرەکەم پێ دەکەم
ئاوێ تەزیوو
تەژی لە ڕۆحی سپیم و لە تەنهایی فریشتەیـیم
کە جگەرەم لە نێو پەنجەکانم دەنێم
بادەی ڕۆژانی گەنجی دنەم دەدا
بە ئەوڕۆوەی گرێ دەدەم
جارێکی دی
بە هزر دێ رۆژانی زووی هەڵەشەیـیم
....
کراسەکەت بۆنی گەڵا و بەڕووی لێ دێ
دڵۆپ دڵۆپ
ئاونگ بارووتی سپێدان
لە دامێنی ئەو کراسە
قوڵپی هەناسەم مردووە و
خەڵکی لە جێی باوان بێزار
وشکەساڵی کۆتەرەدار
ڕەنگی کراس دارەدارە و
گڕوگاڵی زمانیشم جریوەی باڵندەی سەر دار
لە تەنگەبەری دەربەنەتا
بوومە لرفە و گڤەی شەوبا
هەستم شەپۆلی ڕووبارە
رۆحیشم سەرمەست و شێتی دەم ڕەشەبا
کە کراس بە ئاودامانی دارەوەیە
سروشت تەژی لە بەستەڵەک
هێور هێور … بە ئاسپایی
ڕەشبەڵەکی □وتبوونەوە
جێژوانی نەبوونیمان بە دەم ڕێوە دەشێوێنێ
پەنجەکانم ختوکەی گریانی خەو با
هەڵمی ونبووی وەهم دەبووم
ڕایەڵەی فریودانم
مینا خێوێ
باریکتر لە پردی سیرات
پەڕینەوە
لە نێو دووو دژ

ب□ست□□ک و ڕێ دژوارێ
تاوسانێک و ڕێ نشیوێ
باڵا بوون لە نێو سروشتا
کێشمەکێشمی ژین و مەرگ
نغرۆبوونی خۆری وارێ
تەزووی سڕبوون
باخچەی غوربەت
بۆنی شانێل
ئاسنەڕێی فرە جەمسەر
ڕووخساری ونبووی هەوارێ
کە مانگە شەو پەیامێکی خوداییە
لە سەفەری بادەی ونبوون بگەڕێوە
ئاوڕێ تر بدەرەوە
شەرابی ڕێ
نیوەی تەمەن بە میراتی بۆ خۆی د□ با
بە قایەغی لاساریا هەڵمەزنێ
دیوێکم سەرماو ڕچینە
ئاوی دیکە گەرم و سوتان
یادەکانمان
لە سەر بستە خاکی ڕووتەن
بوونە لەرەی میلۆدییەک
ڕوو لە ونبوون نایەنەوە
وێناکانی نیشتیمانیش
بوونە دوێنێ و لە پشتەوەن
بە هەزار نزای دایکان و
دەریای ئەشکی باوانمان
مەحوو دەکرێن ناژێنەوە
دەنگی شیعر
پڕ لە بێ دەنگی کۆڕەوە
کەشکۆڵی ئازارەکانی لە کۆڵناوە
تەپوتۆزی گەرمەسێری لێ نیشتووە
لێوانڕێژی زەنوێرانن
سەرچۆپی تاوان بەر نادا
گەرووی گڕ و پڕ نەعرەتەی
ژیلەمۆیەکی لێڵاوە

Bad Camberg

2021 .12 . 27

بـێخەم بـە.. نەوزاد بـەندی

دانیشە ڕۆڵە ..
خەم مەخۆ ڕۆڵە ..
مەترسە ، ڕۆڵە ..
دەسەڵات کوردە ..
پەرلەمان کوردە ..
کۆمپانیا کوردە ..
بێخەم دانیشە ،
هەرگیز خەم مەخۆ ..
قەت قەت مەترسە ..

دەسەڵات کورد بێ
پەرلەمان کورد بێ
کۆمپانیا کورد بێ
گۆشتیشت بخۆن ،
ئێسکت ناشکێنن ..
ئاویش بێتە ژوور ،
ماڵت ناڕمێنن ..

ـــئەمە شیعر و شت نیە